Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta Filozofická

Diplomová práce

METAFORA:
POROVNÁNÍ TRADIČNÍCH A KOGNITIVNĚ VĚDNÍCH POJETÍ

Bc. Ilona Štěrbová

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta Filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Teorie a filozofie komunikace

Diplomová práce

METAFORA:
POROVNÁNÍ TRADIČNÍCH A KOGNITIVNĚ VĚDNÍCH POJETÍ

Bc. Ilona Štěrbová

Vedoucí práce:

Mgr. Stefanie Dach, Ph. D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně
a uvedla v ní všechny použité literární a jiné odborné zdroje.

Plzeň, srpen 2020 ……

Ilona Štěrbová

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucí své práce, Mgr. Stefanii Dach, Ph.D., za odborné rady, věcné připomínky, vlídný přístup a čas, který mé práci věnovala. Dále také děkuji své rodině a všem, kdo mě podporovali při psaní diplomové práce a v průběhu celého studia.

OBSAH

1 Úvod 1

2 Metafora 3

3 Filozofická pojetí 7

3.1 Aristotelés 9

3.2 Max Black 15

3.3 Donald Davidson 25

4 Kognitivně vědní pojetí 33

4.1 Kognitivní věda 33

4.2 George Lakoff a Mark Johnson 37

4.2.1 Strukturní metafory 39

4.2.2 Orientační metafory 43

4.2.3 Ontologické metafory 45

4.2.4 Obrazová schémata 48

4.2.5 Živé a mrtvé metafory 51

4.2.6 Experiencialismus 53

4.2.7 Nejazyková realizace konceptuální metafory 56

4.2.8 Úrovně analýzy konceptuální metafory 60

5 Filozofie ve světle kognitivní vědy 63

6 Závěr 73

7 Seznam použité literatury 75

8 Resumé 78

1 ÚVOD

Metafora je součástí našich životů více, než jsme schopni si přiznat. Je totiž běžně používaným, avšak povětšinou neuvědomovaným prostředkem naší každodenní komunikace. První zmínky o ní můžeme nalézt už ve starověkém Řecku, tedy před několika tisíci lety. Od té doby až dodnes prošla metafora rukama nespočtu velikánů i obyčejných lidí, získala mnohé definice, obohatila texty poezií i životy lidí, mnohým život zkomplikovala a jiným dala směr. A právě to, že zde teď mohu o metafoře psát jako o živém jedinci, je i díky její existenci.

Dlouhou dobu byla metafora považována za záležitost pouze lingvistickou, avšak dnes už není chápána pouze jako ozvláštňující stylistický prvek, či ozdoba jazyka, jak většina lidí na metaforu nahlíží, a mnozí se o ní tak stále učí, ale je považována za základní princip porozumění, za součást pojmového systému člověka a součást myšlení a představ, bez níž není možné symbolicky uvažovat.

Cílem této diplomové práce je představit několik klíčových filozofických koncepcí metafory a následně zhodnotit, jak tato filozofická pojetí obstojí ve světle poznání o metafoře z pohledu kognitivní vědy. Tradiční, filozofická pojetí obecně zastávají názor, že metafora je pouze záležitostí jazyka, přičemž je užívána zejména v uměleckých textech jako řečnická intence autora a v běžné každodenní komunikaci pro ni není místo. Je z tohoto pohledu založena na podobnosti mezi dvěma entitami, které jsou jejím prostřednictvím srovnávány. Kognitivně vědní přístup naopak zastává názor, že metafora často není založena pouze na podobnosti, ale svou přítomností slouží k lepšímu porozumění určitým pojmům na

základě zkušeností s okolním světem. Podle této teorie ji naopak lidé běžně používají v každodenním životě a je záležitostí lidského myšlení a uvažování.

Teorií o metafoře existuje velké množství, proto jsem si pro svou práci vybrala pouze některé z nich a to ty, které jsou z mého pohledu nejvlivnější. Za zástupce filozofických pojetí jsem zvolila koncepci Aristotela, klíčové postavy na poli teorie metafory, který se jí jako první věnoval hlouběji, Maxe Blacka, který po dlouhé odmlce po Aristotelovi uvedl metaforu do moderní filozofie jazyka, a Donalda Davidsona, který se staví do rozporu s běžnou teorií o metafoře a metaforický význam odmítá. Kognitivně vědní část pak bude zastoupena pojetím George Lakoffa a Marka Johnsona, jakožto zakladatelů metafory jako kognitivního konceptu, čímž se stala právě záležitostí myšlení.

Práci budu zpracovávat následujícím způsobem. V první části nejprve vysvětlím, co to vlastně metafora je a jak je na ní obecně nahlíženo. V druhé části postupně představím koncepce jednotlivých zástupců filozofických pojetí metafory, které jsem si pro tuto práci zvolila, tedy klasickou teorii Aristotela, interakční teorii Maxe Blacka a kauzální teorii Donalda Davidsona. Ve třetí části uvedu, co to je kognitivní věda a následně představím kognitivní teorii metafory George Lakoffa a Marka Johnsona. Poslední část bude věnována analýze zjištěných poznatků, na základě kterých budu porovnávat, jak se filozofická pojetí liší od kognitivně vědních, a zda dřívější studie metafory obstojí v poznání moderní kognitivní vědy.

2 METAFORA

Slovo metafora pochází z řečtiny (metaforá = přenesení) a je řazena mezi tropy. Quintilianus, římský řečník a učitel rétoriky, uvádí, že „Tropus je změna původního významu nějakého slova nebo věty v jiný, spojená s určitou výtečností.“[1] O metafoře podává rozsáhlý výklad v *Základech rétoriky*. Navazuje zde na aristotelskou tradici, kterou se budu podrobně zabývat v následující kapitole. Metaforu ve své knize odlišuje od dalších tropů, kterými jsou například metonymie, synekdocha, epitet, onomatopoie, metalepse a další. Tato práce se však bude zabývat pouze jedním z nich, a tím je metafora. Metafor existuje celá řada. Pro snadnější uchopení tohoto tématu zde uvedu několik běžně užívaných příkladů metafory, ačkoliv jsou to spíše metafory mrtvé, které mě v průběhu přemýšlení o ní napadly: *lámat si hlavu*, *být trnem v oku*, *popadnout dech*, *vzít rozum do hrsti*, *být osinou v zadku*, *zapsat si za uši*, *být kost a kůže*, *mít oči navrch hlavy*, *omotat si někoho kolem prstu*, *hnout žlučí*, *být na volné noze*, *zakroutit někomu krkem*, *mít v hlavě piliny*, *být páté kolo u vozu*, *ztrácet čas*.

Téma metafory není zdaleka něčím novým, což lze snadno posoudit i z toho, že teorií, které se snaží objasnit principy jejího fungování, je dokonce tolik, že podle Jiřího Pavelky snaha systematizovat existující poznání „mnohonásobně překračuje fyzické možnosti jednotlivce“.[2] Obecně lze říci, že metaforou se rozumí přenesení významu na základě podobnosti. „Metafora znamená přenesení slova na představu, která se původní představě v něčem podobá, a to v něčem nikoli

[1] QUINTILIANUS. *Základy rétoriky*. S. 382.
[2] PAVELKA. *Anatomie metafory: literárněteoretická studie.* S. 19.

podstatném, ale nápadném.“[3] Jedná se zde tedy o podobu, která je zjevná na první pohled. *Lexikon literárních pojmů* uvádí metaforu podobně, jako „druh básnického tropu, založený na přenášení významu“.[4] Metafora je někdy také považována za druh přirovnání, ale Pavera s Všetičkou dodávají, že: „ve skutečnosti […] metaforické pojmenování nepřirovnává jeden jev k jinému, ale na místo pravého pojmenování se použije pojmenování patřící do jiné smyslové oblasti, a to na základě vzhledu, velikosti, množství apod.“[5] *Poetický slovník* definuje metaforu jako přenesení významu, které zprostředkovává poznání: „Metafora je označení jednoho jevu pojmenováním jevu jiného – a srovnání nebo konfrontace jevů na tomto základě.“[6] Toto dílo dále pojednává o tom, že metafora je běžnou součástí nejen mluvy básnické, ale také hovorové. Řada metaforických výrazů se však už stala tak běžnými, že si je ani neuvědomujeme.[7] Tyto neuvědomované metafory, které bezděčně používáme v běžném životě, se také nazývají termínem mrtvé metafory.

Lexikon teorie literatury a kultury se metafoře věnuje podrobněji. Pokud je metafora tvořena jedním slovem, náleží mezi tzv. skokové tropy, které jsou v poezii nejžádanější. Metafora, která se skládá z více slov, se pak v rétorice označuje pojmem alegorie. Metafory se zde dělí na *inovační* – vnímány jako něco nového (stehno nohy stolu), *klišovité (mrtvé)* – běžně používané, ale metaforický status je stále vnímán (horský hřbet, hlava rodiny, třešnička na dortu) a *vyhaslé* –

[3] KARPATSKÝ. *Malý labyrint literatury*. S. 324-325.
[4] PAVERA, VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. S. 223.
[5] Tamtéž. S. 223.
[6] BRUKNER, FILIP. *Poetický slovník*. S. 203.
[7] Tamtéž. S. 204.

původ těchto metafor již není zjevný (při použití slova *mecenáš* se většině z nás nevybaví skutečný Gaius Maecenas).[8] Všechna dostupná slovníková vymezení metafory jsou tedy v zásadě analogická. Již zmíněný Quintilianus nazývá metaforu tropem nejčastějším a nejkrásnějším, jež je dán přirozeností, jelikož ho používají i lidé prostí, nevzdělaní, postrádající zvláštní estetické cítění.[9] Metafora podle něj „obohacuje řeč […] tím, že mění nebo si vypůjčuje, co nemá, a způsobuje, že se nám zdá, že ničemu nechybí jméno, a to je nejtěžší."[10] Kromě funkce estetické zde Quintilianus přikládá metafoře také funkci utilitární, tedy funkci užitečnosti či výhodnosti: „metaforou se […] přenáší jméno nebo sloveso z místa, které mu je vlastní, na místo, kde vlastní slovo chybí nebo kde je přenesené lepší než vlastní. Děláme to proto, že to je nutné, nebo že to lépe vyjadřuje určitý význam, nebo, […], že to je hezčí."[11] Metaforu tedy podle něj lidé používají tehdy, je-li metaforické vyjádření názornější nebo pěknější než ono doslovné či přesné, nebo tehdy, neexistuje-li pro určitou věc nebo vlastnost vlastní pojmenování.

Jiří Pavelka ve své knize *Anatomie metafory* uvádí, že „metaforu lze vyčlenit z rámce literárního díla, pokud se prezentuje jako slovní spojení, které představuje nejmenší možný relativně samostatný sémanticko-gramatický kontext, obsahující nejméně jedno slovo, jemuž je přiřazován jiný než lexikální, tzn. slovníkem nekodifikovaný význam."[12] Podobně jako Quintilianus zde rozlišuje několik

[8] NÜNNING, TRÁVNÍČEK, HOLÝ. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce – osobnosti – základní pojmy*. S. 503-504.
[9] QUINTILIANUS. *Základy rétoriky*. S. 382.
[10] Tamtéž. S. 383.
[11] Tamtéž. S. 383.
[12] PAVELKA, Jiří. *Anatomie metafory: literárněteoretická studie.* S. 47.

funkcí metafory, z nichž některé přiblížím. „Metafora je tradičně pokládána za rétorickou figuru, sloužící ke zkrášlení řeči.“ […] „Tuto schopnost metafory dát projevu uhlazenost i vzletnost lze pokládat za vlastnost *stylistické funkce*.“[13] V souvislosti s funkcí stylistickou zmiňuje *funkci emocionální*. Metafora totiž podle něj neslouží pouze jako prostředek ke zkrášlení řeči, ale také „jako prostředek ke zvýšení působivosti řeči na posluchače.“[14] Dále hovoří o *funkci asociativní*, která vyplývá z faktu, že při vnímání metafory se čtenář či posluchač spoléhá na své zkušenosti, na základě nichž mu na mysli vyvstanou jisté asociace spojené s metaforickým vyjádřením.[15] *Funkce sémantická* se pak týká vztahu mezi autorem metafory a jejím příjemcem, metafora je totiž chápána jako „tvůrčí projev lidské individuality“.[16] Ze sémantického hlediska jde v metafoře také o správnost jejího významu a pochopení mechanismů, které tento význam konstruují.[17] *Funkce komunikační* ukazuje „jakého druhu je skutečnost, o níž metafora informuje, a jaký je charakter informací poskytovaných metaforou ve srovnání s jinými komunikačními prostředky.“[18] *Gnoseologická funkce* metafory je její „schopnost zachycovat a dále předávat výsledky lidské aktivity, které sice nepřesahují rámec přirozených kognitivních procesů, avšak které na druhé straně nejsou zachytitelné stávající podobou příslušných znakových systémů.“[19] Dalšími funkcemi metafory

[13] Tamtéž. S. 26.
[14] Tamtéž. S. 26.
[15] Tamtéž. S. 27.
[16] Tamtéž. S. 28.
[17] Tamtéž. S. 28.
[18] Tamtéž. S. 30.
[19] Tamtéž. S. 31.

jsou například funkce mentálně operativní, subjektivně hodnotící či estetická, avšak pro naší práci postačí rozvést pouze několik z nich.

Pro shrnutí této kapitoly použiji pohled na metaforu od Kitzlerové, která na ni nahlíží takto: „Na metafoře je […] zajímavé, že žije v jistém slova smyslu dvojaký život, a to z jedné strany jako prostředek čistě jazykový, spadající především do oblasti sémantiky a stylistiky, z druhé strany jako jeden z prostředků autorské výstavby textu, tudíž prostředek umělecký, jehož úkolem je text ozvláštnit.“[20]

Na metaforu je tedy dle výše zmíněného nahlíženo stále obdobně, jako na druh tropu, na figuru, která má za úkol pojmenovávat věci jinak, na základě podobnosti a ozvláštnit a obohatit tak text i čtenáře.

3 FILOZOFICKÁ POJETÍ

Prvním filozofem, který se začal věnovat tématu metafory, uvedl ji do filozofického kontextu a rozšířil povědomí o její existenci, byl Aristotelés. Velký zájem o studium metafory se pak objevil až v druhé polovině 20. století. Klíčovým bodem tohoto znovuobnovení zájmu o metaforu (po Aristotelovi a dalšími, například Quintilianovi a Cicerovi před několika tisíci lety), byla koncepce metafory, kterou představil Max Black. Ten uvedl metaforu do moderní filozofie jazyka a představil interakční pojetí metafory, které spočívá v určitém intuitivním pochopení jednoho slova za vhledu do slova druhého. V předchozích letech se metafoře nevěnovala pozornost hlavně díky dominanci logického

[20] KITZLEROVÁ, Jana. *Od slova k revoluci: Poetický svět raného Majakovského prizmatem lingvistické analýzy*. S. 58.

pozitivismu, který trval celých několik desetiletí. Logičtí pozitivisté na metaforu nahlíželi jako na nesmysluplný fenomén, jelikož podle nich nebylo možné ověřit její pravdivostní podmínky. Dospěli tak k závěru, že nenese žádný kognitivní obsah a slouží pouze ke vzbuzení emocí v posluchačích. Avšak po Blackovo odhalení interakční teorie metafory a zjištění, že metafora jistý kognitivní obsah nese, se metaforou začali zabývat i další, a to nejen analytičtí filozofové, ale i rétoři, literární kritici, psychologové či lingvisté a jejich zájem o ní trvá dodnes.[21] Hlavní otázky, které si ve svých teoriích pokládají jsou „Co jsou metafory? Jaká je povaha metaforického významu? Jak metafory fungují? Jaká je povaha metaforické pravdy?“[22] Původně totiž filozofové předpokládali, že mezi doslovným a obrazným jazykem je velký rozdíl, přičemž obrazný jazyk pokládali spíše za jisté „deviantní použití doslovného jazyka“[23] a rozdíl mezi doslovným a metaforickým významem podle nich tkvěl pouze v různém vyjádření propozičního obsahu, tedy zda bylo nebo nebylo možné ověřit pravdivostní podmínky. Až poté přišel Black na to, že metaforický význam je význam „speciální, neredukovatelný a v zásadě nepropoziční a kognitivní“[24] a odstartoval tím velkou lavinu zájmu.

V této části se zaměřím na podrobné představení teorií metafory podle Aristotela, Maxe Blacka a Donalda Davidsona. Pro začátek bych však chtěla ještě zmínit další zajímavá pojetí, která se v průběhu 20. století ve filozofii objevila.

[21] REIMER, Marga a Elisabeth CAMP. Metaphor. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language.* S. 847.
[22] REIMER, Marga a Elisabeth CAMP. Metaphor. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language.* S. 848.
[23] Tamtéž. S. 5.
[24] Tamtéž. S. 5.

Otázkou metafory se tedy kromě jiných zabýval například *Monroe C. Beardsley*, který metafoře připisuje určité konceptuální napětí mezi subjektem a predikátem a popírá, že by význam metafory mohl být odvozen od doslovného významu slov užitých v daném tvrzení. *Nelson Goodman* definuje metaforu jako součást způsobů symbolizace přirozených jazyků a dobrá metafora podle něj vytváří novou a zajímavou podobnost tam, kde si jí nikdo nevšiml. *Robert Fogelin* nahlíží na metaforu jako na prosté figurativní přirovnání. Metafora je podle něj zkratka přirovnání, které je chápáno obrazně. *Paul Grice* a *John Searle* pak zastávají pragmatické pojetí metafory. Metafory jsou podle nich součástí jazykové komunikace, při níž dochází k rozpojení doslovného významu a významu mluvčího podobně, jako u nepřímého mluvního aktu a ironie. Filozofickou teorií metafory se dále zabývali například také Paul Ricoeur, Friedrich Nietzsche, Eva Kittay, Ivory Richards, John Locke, Karl Bühler, Ernst Cassirer a další.

3.1 ARISTOTELÉS

Jak již bylo zmíněno výše, Aristotelés je zřejmě prvním doloženým autorem, který se tématu metafory věnoval hlouběji. Kirby sice zmiňuje, že: „Řecká metafora je tak stará, jako řecká literatura – což znamená, tak stará jako Homér.“[25] Avšak zde je nutno podotknout, že Homér je slavný hlavně kvůli přirovnáním, která Aristoteles definoval jako určitý druh metafory až později. Homérovo přirovnání tedy lze nazývat výrazem metafora až od dob Aristotela, jeho přirovnání v *Ilias a Odysea* dokonce tvořila „nejznámější skupinu metafor v řecké literatuře

[25] KIRBY, John T., Aristotle on Metaphor. *Classics Articles and Papers*. S. 521.

až do dob Aristotela.“[26] Další zmínky o metafoře lze najít také u Isokrata či Platona. Isokrat jako vůbec první použil slovo *metaphora*, avšak tímto měl na mysli pouze pojmenování rozdílu mezi poezií a prózou a dál se tématu metafory, stejně jako Platon, nijak hlouběji nevěnoval.[27]

Aristotelés tedy metafoře zřejmě jako první dal konkrétní definici. Ve svém díle *Poetika* ji v polovině 4. století př.n.l. vymezuje jako “přenesení jména jedné věci na druhou, buď z rodu na druh nebo z druhu na rod nebo z jednoho druhu na jiný nebo podle obdoby”.[28] V tomto vymezení tedy definuje čtyři typy metafor a ke každému uvádí názorný příklad. První typ hovoří o *přenesení jména z rodu na druh*, př.: *Zde stojí moje loď*, výraz *stojí* zde zastupuje slovo *kotví*. U druhého typu, který spočívá v *přenesení jména z druhu na rod*, uvádí Aristotelés příklad: *Deset tisíc již nám dobrých skutků vykonal Odysseus*, v tomto případě má výraz *deset tisíc* zastupovat výraz *mnoho*. Třetí typ metafory se váže k *přenosu jména z jednoho druhu na druh jiný* a Aristotelés zde uvádí příklady dva: *Vyčerpav mečem duši* a *vyříznuv nezdolným kovem*. V prvním případě míní slovem *vyčerpat* slovo *vyříznout* a ve druhém případě naopak, jelikož oba výrazy znamenají určitý druh odnětí. Poslední typ metafory je definován obdobou, tedy podobností či analogií. Ta je založena na poměrech čtyřech členů, v nichž druhý termín se má k prvnímu stejně jako čtvrtý k třetímu, nebo druhý termín reprezentuje čtvrtý a naopak. Aristotelés tento typ vysvětluje na slavných příkladech *číše se má*

[26] Tamtéž. S. 521.
[27] Tamtéž. S.523-531.
[28] ARISTOTELÉS. *Rétorika-poetika*. S. 370, 1457b.

k Dionýsovi jako štít k Areovi, nebo *stáří se má k životu jako večer ke dni*. Pokud v těchto případech použijeme výše zmíněný analogický vzorec, získáme metafory pro číši – *štít Dionýsův* a pro štít – *číše Areova*, či pro večer – *stáří dne* a pro stáří – *večer života.*[29] Tento poslední typ metafory se nejvíce podobá většině dnešních teorií o metafoře, jelikož ty také používají pro definici metafory pojem analogie či mapování mezi dvěma významy. První tři typy, které jsem uvedla, jsou však dnes považovány spíše za druh metonymie, tedy přenesené pojmenování na základě jiné souvislosti než podobnosti mezi věcmi.[30]

Podle Aristotela je metafora úzce spjata s přirovnáním, „neboť rozdíl mezi nimi je nepatrný.“[31] Otázkou ale je, jak přirovnání od metafory odlišit. Aristoteles uvádí: „řekne-li se například o Achilleovi: *Vyskočil na něho jako lev*, je to příměr; řekne-li se však: *Lev vyskočil na něho*, je to metafora. Neboť proto, že oba jsou udatní, nazval básník Achillea metaforicky lvem.“[32] Aristotelés nepohlíží na metaforu jako na zkrácené přirovnání, ale naopak na přirovnání pohlíží jako na druh metafory. Přirovnání se liší od metafory svou formou vyjádření. Zatímco v metafoře dochází k nahrazování, přirovnání srovnává dvě věci navzájem s použitím slova *jako*.[33] „Příměry musí býti tvořeny jako metafory, jež se od nich rozlišují jenom uvedeným znakem.“[34] Dodává, že „všechny výrazy, […] užije-li

[29] ARISTOTELÉS. *Rétorika-poetika*. S. 371, 1457b.
[30] MÁCHA, Jakub. Metaphor in Analytic Philosophy and Cognitive Science. *Revista Portuguesa de Filosofia.* S. 2250.
[31] Tamtéž. S. 197, 1406b.
[32] Tamtéž. S. 197, 1406b.
[33] RAPP, Christof. Aristotle's Rhetoric. *The Standford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Publ. 2002. [Cit. 30.4. 2020]. Dostupné z: https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-rhetoric/#8.2
[34] ARISTOTELÉS. *Rétorika-poetika*. S. 197, 1406b.

se jich jako metafor, budou i příměry, a […] tedy příměry budou metaforami, jež vyžadují jenom změny vyjádření řeči.“[35]

Aristotelés také hovoří o metafoře jako o jedné z vlastností *studeného slohu*. „Neboť metafory bývají nevhodné, jednak pro posměšnost – proto jich používají též básníci komedií, jednak pro přílišnou vznešenost a tragický ráz, a konečně proto, že bývají nejasné, jsou-li přenášeny z předmětů vzdálených.“[36]

Aristotelés považuje metaforu za odchylku od obyčejné mluvy, jelikož říká „nezvyklými rozumím slova nářečná, metaforu, slova prodloužená a všechno, co se odchyluje od obyčejného výrazu.“[37] Zároveň dodává, že užije-li se v básni metafora, bude báseň nejasná a vznikne spíše hádanka. „Neboť podstata hádanky tkví v tom, že ten, kdo mluví, spojí spolu věci nemožné, ačkoli mluví o věcech skutečných. To není možné učiniti, spojí-li slova užívaná jen ve vlastním smyslu, nýbrž spojením metafor.“[38] Jako příklad zde můžeme uvést větu: „Muže jsem viděl, jak muži měď na tělo připínal ohněm“[39] ve které básník touto metaforou míní nasazování baňky. „Metafory mluví záhadně vždycky, i je pak jasno, že metafora je správná“.[40] I přes její záhadnost a nezvyklost ji však v jistém ohledu vyzdvihuje: „odchylka od obyčejnosti působí, jak se zdá, že jest slavnostnější a vznešenější“[41], a také ji považuje za záležitost dovednosti, jelikož říká, že: „…nejdůležitější jest dovésti dobře tvořit metafory. Neboť pouze to nelze převzíti

[35] Tamtéž. S. 198, 1407a.
[36] ARISTOTELÉS. *Rétorika-poetika*. S. 196, 1406b.
[37] Tamtéž. S. 372, 1458a.
[38] Tamtéž. S. 373, 1458a.
[39] Tamtéž. S. 193, 1405a.
[40] Tamtéž. S. 193, 1405a.
[41] Tamtéž. S. 190, 1404b.

od jiného, je to známkou nadání; tvořiti totiž dobré metafory znamená postřehovat podobnost mezi věcmi.“[42] Ačkoliv ji tedy považuje spíše za zvláštnost či výjimečnost, která nemá v běžné řeči místo, přikládá jí také určitou kognitivní funkci. Metafora je vnímána jako dekorace, která má ozvláštňovat text a potěšit tak posluchače či čtenáře, ale také přináší určité poznání. Abychom metaforu pochopili, musíme najít podobnost mezi ní a věcí, ke které odkazuje. Například když někdo nazve stáří strniskem, musíme najít společný rodový pojem, který je nadřazený oběma těmto pojmům. Metaforický smysl zde tedy nepochopíme, dokud nezjistíme, že tento smysl tkví v tom, že stáří i strnisko označují něco, co ztratilo své květy. Metafora tedy nejen odkazuje na věc, ale zároveň ji popisuje v určitém ohledu. Z tohoto důvodu tedy Aristotelés říká, že metafora přináší poznání. Jakmile totiž pochopíme, proč někdo používá metaforu strnisko pro označení stáří, naučíme se alespoň jednu charakteristiku pro stáří. [43] Kognitivní funkce metafory v tomto smyslu tedy tkví v nacházení podobností mezi věcmi a následným porozuměním.

Metafory by měly být podle Aristotela používány přiměřeně. Jednak proto, aby jejich použití nemělo spíše efekt umělé a strojené řeči, jednak proto, aby výsledná promluva byla dostatečně jasná a srozumitelná. Jedním z hlavních cílů rétorických umění je totiž právě jasnost. „Proto řečník musí to činit nepozorovaně, užije-li takové ozdoby, a jeho řeč musí budit zdání, že není umělkovaná, nýbrž

[42] Tamtéž. S. 375, 1459a.
[43] ARISTOTELÉS. *Rétorika-poetika*. S. 211, 1410b.; RAPP, Christof. Aristotle’s Rhetoric. *The Standford Encyclopedia of Philosophy*. [online] Publ. 2002. [Cit. 30.4. 2020] Dostupné z: https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-rhetoric/#8.2

přirozená.“[44] Dle Aristotela je pro vystižení správného záměru promluvy potřeba zaměřit se u metafory na podobnost. Chceme-li v promluvě danou věc pochválit či povýšit, musíme vytvořit metaforu z lepšího, chceme-li však předmět naší promluvy ponížit či pohanit, vytváříme ji z horšího. Tatáž věc pak může být hodnocena horším, či lepším pohledem.[45] „Tak i Ífikratés nazval Kallia žebravým knězem, ale ne nosičem pochodně; ten pak o něm řekl, že je nezasvěcencem, neboť by jej jinak nazval ne žebravým knězem, nýbrž nosičem pochodně. Oboje totiž označuje úřad ve službách božstva, jenomže s jedním je spojena čest, s druhým nikoli.“[46]

Aristotelés tedy dle výše zmíněného považuje metaforu za odlišnost od běžného doslovného významu slov. Teorie metafory podle něj spočívá v hledání podobností a souvislostí mezi věcmi a následným přenášením jména z jedné věci na druhou. Je zřejmé, že ji chápe zejména jako prostředek používaný básníky, v jejichž dílech nestačí používat pouze doslovných významů a metafora má tu možnost text obohatit a ukázat tak čtenářům nevšední analogie, které v textu nepředpokládají. Metafory tím, že se v jistém smyslu chovají jako hádanky, mají čtenáře pobavit a dodat tak textu výjimečnost a nezvyklost. To, že čtenář tuto analogii objeví, přisuzuje Aristotelés jistému nadání a metafoře tím, že přináší toto poznání, přikládá kognitivní funkci. Avšak hlavní funkcí metafory v jeho pojetí se jeví býti funkce stylistická, kterou jsem představila již výše. Metafora svou

[44] ARISTOTELÉS. *Rétorika-poetika*. S. 191, 1404b.
[45] ARISTOTELÉS. *Rétorika-poetika*. S. 192, 1405a.
[46] Tamtéž. S. 192, 1405a.

stylistickou funkcí totiž text přikrášluje a činí ho vznešenějším, což je hlavní myšlenkou Aristotelova teorie.

Aristotelés byl tedy zjevně prvním teoretikem metafory takové, o níž se učíme dodnes, tedy jako o figuře založené na podobnosti mezi entitami. Avšak i přesto, že bychom se bez něj možná o tomto fenoménu nikdy nedozvěděli, je nutno podotknout, že vznik jeho teorie je datován do poloviny 4. stol. př. n. l., což je doba vzdálená více než 2000 let. Z tohoto důvodu předpokládám, že ačkoliv svým vymezením metafory dal Aristotelés mnohým dalším autorům podnět o ní uvažovat, to, co o metafoře víme v současné době mnohonásobně překračuje jeho poznání.

3.2 MAX BLACK

Max Black, britsko-americký představitel analytické filozofie, uvedl v polovině 20. století metaforu do moderní filozofie jazyka. Zastává názor, že metafora je výsledkem interakce myšlenek shodně vyplývajících ze subjektů a staví se proti názoru, že by metaforické vyjádření mělo být pouze náhradou za vyjádření doslovné, jak někteří předchůdci na metaforu nahlíží. Jeho interakční teorie je rozvinutím poznatků, které dříve představil Ivory Richards. „Klíčovou myšlenkou interakční teorie je, že metafory jsou silnými kognitivními prostředky a umožňují nám tak lepší porozumění světu, ve kterém žijeme.“[47]

[47] REIMER, Marga a Elisabeth CAMP. Metaphor. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language.* S. 853.

Na začátku své práce *Metaphor* z roku 1955 se Black zabývá otázkou *logické gramatiky* metafory. Ta spočívá v předpokladu, že v každém metaforickém vyjádření, které může být jak celou větou, tak slovním spojením, jsou obsažena slova užita metaforicky, ale také slova, která metaforicky užita nejsou.[48] Toto tvrzení můžeme objasnit na následujícím výroku: *Soudce se prokousával diskuzí* kde „alespoň jedno slovo ve větě je užito metaforicky (zde slovo *prokousával*) a alespoň jedno ze zbývajících slov je použito doslovně.“[49] Black pro tato slova užita ve větě metaforicky, zavádí výraz *ohnisko* metafory (*the focus of the metaphor*) a pro zbylá slova výraz *rámec* (*the frame*). Říká, že přítomnost rámce a také jeho podoba jsou pro metaforu důležité, jelikož nahradí-li se rámec fungující metafory rámcem jiným, metafora už nebude fungovat, nebo vůbec nevznikne. Black dodává, že pokud by byla věta složena pouze ze slov užitých metaforicky, vzniklo by spíše přísloví, alegorie, či hádanka.[50]

Metafora je podle něj záležitostí sémantiky a ne syntaxe. Abychom mohli určit větu za metaforickou, hledíme pouze na její význam. Pravopis ani gramatická forma nejsou pro její určení důležité. Dále také zmiňuje, že pro pochopení metafory je nutné znát kontext, ve kterém je použita. Tento kontext je určen pravidly jazyka, tónem hlasu, historickým a kulturním pozadím a dalšími, které nám pomohou metaforu objasnit. Nesmíme však zapomenout, že zavedená jazyková pravidla nám dávají velký prostor pro individuální variace či kreace, a

[48] BLACK, Max. Metaphor. *Proceedings of the Aristotelian Society*. S. 275.
[49] Tamtéž. S. 275.
[50] Tamtéž. S. 275-276.

kontextů tak může vznikat nekonečně mnoho. Pochopení metafory tedy závisí na porozumění okolnostem, za kterých je metaforické vyjádření použito a na záměru mluvčího.[51] K této pasáži o důležitosti porozumění kontextu lze uvést příklad z knihy *Saturnin*, což je humoristický román Zdeňka Jirotky z roku 1942.[52] Jde zde o scénu, kdy za pánem Saturnina přišel muž v úřední čepici poprosit ho o pomoc s chycením Marca Aurelia. Pán Saturnina si tak myslel, že jde o chycení pacienta z psychiatrické léčebny, avšak nakonec se ukázalo, že Marcus Aurelius je lev. Nejde v tomto případě přímo o příklad metafory, avšak jde zde o jasný důkaz toho, jak se může nepochopení kontextu projevit.

Black se ve svém textu vyjadřuje ke klasickému *substitučnímu pojetí metafory*, které spočívá v náhradě doslovného vyjádření za odpovídající vyjádření metaforické, přičemž výsledkem je pak stejný význam. V tomto pojetí je tedy „význam metaforického vyjádření […] pouhým doslovným významem doslovného vyjádření“.[53] „Metaforické užití výrazu zde spočívá v užití tohoto výrazu v jiném, než jeho správném nebo normálním smyslu, v kontextu, který umožňuje detekovat a vhodně transformovat tento nesprávný nebo abnormální smysl.“[54] Ohnisko metafory je zde používáno ke sdělení významu, který mohl být vyjádřen doslovně.[55] V tomto případě je pak „porozumění metafoře jako rozluštění kódu či hádanky“[56] a to v tom smyslu, že autor zde nahrazuje

[51] Tamtéž. S. 276-277.
[52] JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin.*
[53] BLACK, Max. Metaphor. *Proceedings of the Aristotelian Society*. S. 279.
[54] Tamtéž. S. 279.
[55] Tamtéž. S. 280.
[56] Tamtéž. S. 280.

metaforickým vyjádřením vyjádření doslovné, jak bylo zmíněno výše, a čtenář má pak za úkol tuto substituci převrátit použitím doslovného významu metaforického vyjádření a dostat se tak k zamýšlenému doslovnému významu doslovného vyjádření.[57] Metafory podle něj mají tímto schopnost „vyplňovat mezery v doslovné slovní zásobě“[58], pro všechna vyjádření nemusí totiž vždy existovat odpovídající vyjádření doslovná. Považuje ji tak za druh *katachreze,* kterou definuje jako: „použití slova v novém smyslu za účelem vyplnění mezer v našem slovníku“, či jako „vkládání nových smyslů do starých slov“.[59] Zároveň ale dodává, že „pokud katachreze zapůsobí správně, nově zavedený smysl se rychle stane součástí smyslu doslovného.“[60] Uvádí zde příklad: slovo *orange*, které bylo původně užito ve smyslu barvy pomocí katachreze, je nyní běžně požíváno jak pro barvu, tak pro ovoce (pomeranč).[61] Říká, že osud katachreze je „její zmizení, když začne fungovat.“[62] V tomto případě bychom tedy mohli hovořit o výrazu, který původně sloužil jako přenesení smyslu, avšak následně se stal doslovným a vznikla z něj takzvaná *mrtvá metafora*. Podobně tak podle mého názoru mohly tímto způsobem vzniknout například metafory *horský hřbet*, *zub pily*, *být na ježka* a podobně. Zároveň však Black dodává, že na mnohé metafory se katachreze aplikovat nemůže, protože většinou existuje snadno dostupný a stručný doslovný ekvivalent.[63] Uvádí zde příklad metafory: *Richard je lev* a říká, že tato metafora

[57] Tamtéž. S. 280.
[58] Tamtéž. S. 280.
[59] Tamtéž. S. 280.
[60] Tamtéž. S. 280.
[61] Tamtéž. S. 280.
[62] Tamtéž. S. 281.
[63] Tamtéž. S. 281.

nijak neobohatí slovník a je poněkud nudná, jelikož stejný význam by mělo použití věty *Richard je statečný*.[64] Pokud pak katachrezi není nutno vyvolat, používá se metafora pouze ve smyslu stylistickém, pro potěšení čtenáře jako jistá ozdoba textu. Také proto dodává, že pokud filozofové chtějí posluchačům předat něco důležitého, a ne je pouze potěšit, metafora nemá místo ve filozofických diskuzích.[65]

Dále Black zmiňuje, že jelikož metaforické vyjádření má význam přetvořený z významu doslovného, můžeme zde mluvit o přeneseném jazyce, a tedy i významu. Každý řečnický metaforický obrat totiž spočívá v transformaci či přeměně významu doslovného. I proto nemůže být metaforické vyjádření podle Blacka parafrázováno pouhým vytvořením seznamu podobností mezi dvěma subjekty. Význam metaforického vyjádření totiž určitým způsobem přesahuje význam doslovný.[66] Autor metafory nám při pronesení metafory poskytuje pouze nějakou *funkci*, ne význam, který zamýšlel. Úkolem čtenáře je pak uplatnit funkci inverzní, a tak získat původní význam. Při použití těchto funkcí různými způsoby vznikají odlišné tropy. Při *ironii* například použijeme *opak* toho, co zamýšlíme (*to jsi mě fakt potěšil*), u *hyperboly* význam *zveličujeme* (*říkal jsem ti to tisíckrát*). Pokud v tomto smyslu nahlížíme na metaforu, hledáme analogii nebo podobnost. Metaforické vyjádření má totiž analogický nebo obdobný význam jako jeho doslovný ekvivalent. Pokud čtenář tuto analogii objeví, rozpozná tak autorův

[64] Tamtéž. S. 281.
[65] Tamtéž. S. 282.
[66] LEDDY, Thomas. Davidson´s Rejection of Metaphorical Meaning. *Philosophy and Rhetoric*. S. 64.

záměr a získá původní doslovný význam. Toto pojetí, které Black podřazuje pod pojetí substituční, nazývá *komparační,* které na metaforu také nahlíží jako na *zhuštěné přirovnání*. [67] To lze ilustrovat na příkladě, který Black uvádí: „Když Schopenhauer nazval geometrický důkaz pastí na myši, myslel tímto tvrzením, že geometrický důkaz je *jako* past na myši, jelikož obě věci představují klamnou odměnu, uvádějí v pokušení své oběti, vedou k nepříjemnému překvapení apod.“[68]

Black však v těchto pojetích vidí jisté nedostatky. Pokud bychom je aplikovali například na metaforu *on je vítr,* v prvním případě, v substitučním pojetí, tato metafora signalizuje to samé jako *on je rychlý*, v druhém případě, jako zhuštěné přirovnání, chápeme větu *on je jako vítr*, a vznikne opět doslovný význam – on je rychlý. Black tímto zjišťuje, že v obou případech je metaforické tvrzení pouze použito na místo doslovného a metaforické vyjádření tak ztrácí svou efektivnost a jeví se spíše jako synonymum.[69]

Kvůli tomu Black přichází s novou, poněkud protichůdnou teorií – *interakčním pojetí* metafory. Tato teorie je od komparačního i substitučního pojetí zcela odlišná. Metafora podle této teorie není pouhou substitucí za doslovné vyjádření, ani neformuluje podobnost která už existuje, ale podobnost sama vytváří.[70] Tato teorie se zabývá hlavně subjekt-predikátovými větami v *podobě A je B,* a přesná definice a základní myšlenka tohoto pojetí zní: „pokud je nějaká výpověď určena za metaforickou, pak doslovný význam *A* interaguje s doslovným

[67] BLACK, Max. Metaphor. *Proceedings of the Aristotelian Society*. S. 283.
[68] Tamtéž. S. 283.
[69] Tamtéž. S. 284.
[70] Tamtéž. S. 285.

významem *B*, což má za výsledek metaforický význam *B*, který je predikován *A*. Metaforická interakce je tedy způsob kombinování subjektů a predikátů, které se liší od obvyklých, doslovných tvrzení.“ [71]

Základem pro toto pojetí je tedy, jak jsem nastínila výše, poznatek Ivory A. Richardse, který přichází s myšlenkou: „Používáme-li metaforu, i v těch nejjednodušších formulacích máme vždy dvě myšlenky na odlišné věci, které jsou společně aktivní a jako opora jim slouží jediné slovo či fráze, jejichž význam je výsledkem jejich interakce.“[72] Dalo by se tedy říci, že tyto myšlenky vychází z rozdílu mezi ohniskem a rámcem metafory a v tomto kontextu mohou interagovat právě proto, že byly odlišné ještě předtím, než metafora vznikla. Podle tohoto tvrzení lze také konstatovat, že čtenář metafoře porozumí, je-li schopen tyto odlišné myšlenky propojit. Na základě toho pak vznikne výsledný význam. Tuto teorii můžeme vysvětlit na metaforickém tvrzení *člověk je vlk*, kde výraz *člověk*, podle Blacka *hlavní předmět* (pricipal subject), který také můžeme považovat za rámec, a výraz *je vlk, předmět druhotný* (subsidiary subject), či ohnisko, jsou spolu aktivní, a vytvářejí význam, který je výslednicí této interakce. Toto tvrzení však nepřinese metaforický význam v případě, že čtenář neví o vlcích mnoho. Čtenář by měl totiž podle Blacka disponovat jistým *systémem běžných asociací* (*the system of associated commonplaces*), v tomto případě systémem asociací spojených se slovem *člověk* a slovem *vlk*. Musí si podle Blacka představit co

[71] MÁCHA, Jakub. *Metaphor in Analytic Philosophy and Cognitive Science*. S. 2253.
[72] RICHARDS, Ivory A. *The Philosophy of Rhetoric*. S.93. Citováno dle: BLACK, Max. Metaphor. *Proceedings of the Aristotelian Society*. S. 285.

nejvíce vlastností spojených s *člověkem* a následně to samé udělat se slovem *vlk*. Věci, které se u těchto entit neshodují ponechá bez povšimnutí a zůstanou pouze myšlenky spojené s oběma slovy. Spojením všech společných myšlenek o vlcích, lidech a jejich společných vlastnostech tedy v tomto kontextu slovo *vlk* nabývá nový význam a hlavní předmět, tedy *člověk*, je zde viděn z pohledu vlastností, které jsou připisovány vlkům. Tomuto tvrzení podle této teorie porozumí každý jinak podle kontextu, ve kterém si dané tvrzení představuje. Jinak řečeno, metaforu zde uvidí pouze ten, kdo je obeznámen s běžným slovníkovým významem slova *člověk* a slova *vlk* a je schopen toto slovo chápat v doslovném významu.[73] Mohli bychom zde opět uvést již zmíněný příklad ze *Saturnina* s tím, že bychom za metaforické považovali vznik jména zmíněného lva. Tímto by pak vznikla metafora *lev je Marcus Aurelius*. Tato metafora mi přijde poněkud na místě, jelikož lev je obecně považován za krále zvířat a Marcus Aurelius byl svého času císařem Římské říše. Mohli bychom tedy jeho pojmenování tímto jménem považovat za určitou metaforu toho, jak o lvovi uvažovali jeho majitelé. Je možné, že si v tomto případě spojili vlastnosti obou těchto entit, a následně pak uvažovali o lvu z pohledu vlastností Marca Aurelia.

Základní principy interakční teorie metafory popisuje Black také ve svém článku *More about Metaphor*. Tento článek je jakýmsi doplněním jeho předchozí studie. Kromě shrnutí jeho interakčního pojetí metafory zde podrobněji uvádí, jakým způsobem dochází k vzájemné interakci *primárního* a

[73] BLACK, Max. Metaphor. *Proceedings of the Aristotelian Society*. S. 286-288.

sekundárního/druhotného subjektu v kontextu metaforického vyjádření. Říká, že přítomnost primárního subjektu podněcuje posluchače k výběru některé z vlastností sekundárního subjektu, a vyzývá ho tak k vytvoření paralelního implikačního kontextu, který se může ztotožňovat s primárním subjektem a recipročně pak vyvolává tyto paralelní změny v sekundárním subjektu. Paralelní implikační kontext v tomto smyslu bych zjednodušeně vysvětlila jako výběr myšlenek, které jsou shodně vyplývající z obou subjektů, což opět odkazuje k již zmíněnému systému běžných asociací. Jde tedy opět o představení si společných vlastností obou subjektů v metaforickém tvrzení a následně o přemýšlení, v jakém smyslu je první subjekt usouvztažněn s druhým. Výsledek těchto interakcí pak vzniká v myslích autorů metafory a jejích příjemců a jsou to oni, kdo jsou vedeni k tomu, aby vybírali, organizovali a plánovali. Black je zastáncem toho, že metaforické vyjádření je verbálním činem, který ve své podstatě vyžaduje porozumění a tvořivou odpověď kompetentního čtenáře.[74]

Black také zmiňuje, proč se snažíme metaforicky vidět jeden objekt na základě vhledu do objektu druhého, či z jakého důvodu se pokoušíme metaforicky vidět objekt *A* jako objekt *B*, když doslovně to není *B*. Důvodem, proč to tak děláme, je *metaforické myšlení*. A děláme to podle něj proto, protože můžeme a je to možné. Neexistují totiž žádné pevně dané hranice pojmů, jsou naopak pružné a propustné, takže do sebe mohou vzájemně pronikat. Doslovná slovní zásoba není tak bohatá, abychom mohli vystihnout vzájemné vztahy a analogie mezi oblastmi,

[74] BLACK, Max. More about Metaphor. *Dialectica*. S. 441-442.

které spolu úplně nesouvisí, a proto metafora přináší nová poznání. Metafora pro něj tedy v tomto ohledu není pouze lingvistický prostředek, ale je pro něj způsobem myšlení. Metaforické myšlení a vyjadřování ztělesňují jistý vhled, který se nedá vyjádřit jiným způsobem.[75]

Black také uvádí, jakým způsobem rozpoznáme metaforické vyjádření. Závisí to na naší obecné znalosti toho, co znamená být metaforickým výrokem a také na našem úsudku, že v daném kontextu bude porozumění výroku metaforicky, v přeneseném slova smyslu, přijatelnější než chápaní ho doslovně. Rozhodujícím důvodem pro volbu interpretace často bývá zjevná nepravdivost nebo nekoherence v doslovném významu, nesmyslnost či neshoda s okolním textem. V těchto případech se pak rozhodujeme pro porozumění textu v přeneseném slova smyslu. Toto lze ilustrovat na příkladu: *Procházeli se společně přírodou a najednou si Zdeněk uvědomil, že je páté kolo u vozu a lámal si hlavu, co s tím*. Je zjevné, že si Zdeněk neulomí hlavu a že se nestal kolem doslova. Je zde tedy očividná nepravdivost, a tak se čtenář ve většině případů rozhodne tuto větu pochopit v přeneseném slova smyslu. Avšak stejně jako při rozhodování, jaký význam máme chápat u dvojznačného tvrzení, je tomu tak u pochybování, jak chápat tvrzení metaforické. Neexistuje žádný návod na odlišení metaforického vyjádření od vyjádření doslovného.[76]

V závěru své práce *Metaphor* Black uvádí, že metafory vzniklé komparací či substitucí, mohou být s možnou ztrátou jejich půvabu, avšak bez jakékoli ztráty

[75] Tamtéž. S. 446-448.
[76] Tamtéž. S. 450.

významu, nahrazeny doslovnými ekvivalenty. Interakční metafory jsou však tímto způsobem nenahraditelné. Vyžadují totiž určité intuitivní pochopení jednoho slova za vhledu do slova druhého, což je považováno za jistou intelektuální činnost, u které je zapotřebí mít simultánní povědomí o obou subjektech a nestačí zde pouhé porovnávání souvislostí a podobností mezi nimi.[77] Tímto Black na metaforu nahlíží jako na kognitivní prostředek, který je schopný vyvolat v myšlenkách člověka implikace založené na vnímaných analogiích mezi dvěma subjekty patřících do různých domén.[78]

3.3 DONALD DAVIDSON

Donald Davidson, americký představitel analytické filozofie a filozofie jazyka, je odpůrcem a kritikem Blackova teorií a metaforický význam odmítá. Popírá zejména tři Blackovy poznatky a to ty, že: „ohnisko metafory má speciální metaforický význam kromě významu doslovného, metafory mají kognitivní význam a mohou být pravdivé i v případě, že je doslovná interpretace vyjádří nepravdivě a že metafory nemohou být parafrázovány, protože mají význam přesahující význam doslovný.“[79] Zastává zcela odlišný názor – *kauzální pojetí metafory*. Na začátek bych uvedla, jak na metaforu obecně nahlíží, z čehož se odvíjí celá jeho teorie: „Prohodit v rozhovoru metaforu je podle jeho názoru podobné, jako rozhovor najednou na okamžik přerušit a udělat grimasu, vytáhnout ze své kapsy fotografii a ukázat ji, upozornit na nějakou zajímavost okolí, dát

[77] BLACK, Max. Metaphor. *Proceedings of the Aristotelian Society*. S. 293.
[78] JOHNSON, Mark. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. S. 71.
[79] LEDDY, Thomas. Davidson´s Rejection of Metaphorical Meaning. *Philosophy and Rhetoric.* S. 64.

partnerovi políček nebo ho políbit. Vsunutí metafory do textu je jako použití kurzívy, ilustrací, zvláštní interpunkce nebo úpravy.“[80]

Ve své práci *What Metaphors Mean* z roku 1978 tedy Davidson pohlíží na metaforu z pragmatického hlediska a popírá, že by mohlo existovat takové metaforické vyjádření, které by mělo metaforický význam odlišný od doslovného významu slov v něm obsažených. Odmítá tím existenci jakýchkoli jazykových úkonů, které by mohly změnit význam slov v metafoře a navodit tím metaforický význam a říká, že metafory mohou fungovat pouze za předpokladu, že každé slovo obsažené v metaforickém vyjádření si ponechá svůj doslovný význam.[81] Uvádí, že „síla metafory nespočívá v jejím speciálním významu, ale v tom, že používá běžné významy a tím provokuje čtenáře ke kreativnímu vnímání světa.“[82] Metaforu tedy považuje za kreativní prostředek jazyka, díky čemuž má také schopnost vypovídat jak o jejím interpretovi, tak o tom, kdo jí vytvořil. Akt interpretace je sám o sobě prací představivosti, avšak porozumění metafoře je podle něj stejně obtížné, jako její vytvoření. Neexistují však žádné návody pro její vytvoření, ani žádné manuály, které by určovaly, co metafora říká.[83]

Davidson tedy dle zmíněného zastává názor, že metafora říká právě to, co znamenají její slova v doslovném výkladu a odmítá fakt, že by měla mít kromě svého doslovného významu, i nějaký význam další, speciální, jak tvrdí jeho předchůdci. „Mít nějaký význam znamená mít místo v jazykové hře, a to metafory

[80] Tamtéž. S. 19.
[81] Tamtéž. S. 65.
[82] Tamtéž. S. 65.
[83] DAVIDSON, Donald. What Metaphors Mean. *Critical Inquiry*. S. 31.

podle definice nemají.“[84] Přiklání se k názoru, že metafory nemohou být parafrázovány. Ne však z toho důvodu, že by říkaly něco, co není možné vyjádřit doslovně, jak uvádí Black, ale hlavně proto, že na nich není nic, co by bylo možné jakkoli parafrázovat. V parafrázi jde totiž o to říct něco jiným způsobem, ale podle Davidsona právě metafora neříká nic jiného, než co říká její doslovný význam. Říká tedy pouze a právě to, co říká.[85]

Davidson se soustřeďuje na rozdíly mezi tím, co slova znamenají a jak jsou použita. Metafora podle něj spadá do oblasti užití, protože je vytvořena právě díky nápaditému užití slov a vět, přičemž pak záleží pouze na jejich běžném, doslovném významu.[86] Tím tedy na metaforu nahlíží pouze jako na speciální způsob užití jazyka a nepřipisuje ji žádnou další významovou hodnotu. Metafora je vždy buď „zjevně nepravdivá nebo absurdně pravdivá a tato pravda či nepravda je dána doslovným významem slov.“[87]

U metafory obecně předpokládáme jakousi podobnost, většinou novou, či překvapující podobnost mezi dvěma a více věcmi. Tyto postřehy podobností pak vedou ke shrnutí obsahující její význam.[88] Metaforický význam se však od doslovného liší svou nejednoznačností. Davidson říká, že představa o metaforickém vyjádření je založena na domněnce, že jelikož neodhaluje běžnou podobnost mezi věcmi, musí odhalovat nějakou podobnost mimořádnou. A

[84] RORTY, Richard. *Nahodilost, ironie, solidarita*. S. 19.
[85] DAVIDSON, Donald. What Metaphors Mean. *Critical Inquiry*. S. 32.
[86] Tamtéž. S. 33.
[87] Tamtéž. S. 43.
[88] Tamtéž. S. 33-34.

vzhledem k tomu, že běžné podobnosti jsou úzce spjaty s běžnými významy, musí existovat odpovídající mimořádný význam pro význam metaforický.[89] To znamená, že předpokládáme, že „v metafoře slova nabývají nový, či rozšířený význam.“[90] Avšak Davidson tento názor odmítá, jelikož tyto rozšířené významy jsou podle něj pouze známkou nejasnosti či nejednoznačnosti daného tvrzení, a právě tato nejasnost pak způsobuje, že si myslíme, že nám metafora přináší nějaké nové poznání.[91]

Davidson toto ilustruje na příkladech: vezmeme-li v úvahu běžnou podobnost mezi věcmi, například dvě růže – můžeme říci, že jsou si podobné, protože sdílí vlastnosti *bytí růží*, jednoduše řečeno, jsou si podobné, protože obě jsou růže.[92] To samé lze vidět u případu, řekneme-li o dvou dětech, že jsou si podobné v běžném významu tohoto slova, znamená to, že na obě tyto děti se vztahuje predikát *být dítětem*. Ale pokud někdo metaforicky řekne, že *Tolstoj byl velké moralizující dítě*, je zde třeba objevit ty vlastnosti, které mají všechny běžné děti a dospělý Tolstoj společné a následně vyhodnotit, která společná speciální vlastnost je spojuje.[93] Avšak podle Davidsona v takovýchto případech není vždy jednoznačně možné určit, na jakou podobnost chtěl autor tímto poukázat, a tím není ani jasné, jaký význam metafora přesně nese, což znamená, že tím považuje metaforická vyjádření za nejednoznačná.[94]

[89] LEDDY, Thomas. Davidson´s Rejection of Metaphorical Meaning. *Philosophy and Rhetoric.* S. 69.
[90] DAVIDSON, Donald. What Metaphors Mean. *Critical Inquiry*. S. 34.
[91] Tamtéž. S. 35.
[92] Tamtéž. S. 33.
[93] LEDDY, Thomas. Davidson´s Rejection of Metaphorical Meaning. *Philosophy and Rhetoric.* S. 69.
[94] STAITON, Robert J. *Speaker Meaning and Davidson on Metaphor*. S. 346.

Podobnost mezi věcmi tedy závisí na porovnání běžných významů daných objektů a tato podobnost je pak přirozená pouze do té míry, do které jsou porovnávané objekty spojeny s obvyklým významem těchto slov. U metafory je pak nutné při porovnávání objektů předpokládat jakýsi neobvyklý význam, abychom si tyto podobnosti, které metafora vytváří, lépe vysvětlili. Avšak podle Davidsona efekt metafory spočívá pouze ve spojení nesouvisejících slov chápaných doslovně. Metafora nás takřka nutí nacházet tyto nové, neobvyklé podobnosti či analogie mezi věcmi tak, že pak vidíme jednu věc jako druhou, avšak za předpokladu, že význam slov zůstane nezměněn.[95] Toto lze objasnit i na metafoře, kterou jsme rozebírali u Maxe Blacka – *Richard je lev* – toto tvrzení budeme podle Davidsona chápat tak, že se zaměříme na původní význam slova lev a budeme předpokládat, že se z Richarda opravdu stal lev, nebo ho budeme vnímat v jiném slova smyslu a vznikne tak metafora. Avšak metafora nevznikne proto, že by toto tvrzení neslo nějaký význam samo o sobě, ale proto, že přináší neobvyklé spojení. Metafora je totiž podle Davidsona jako „rána do hlavy nebo droga: člověk je může použít a způsobit tak určitý efekt na publikum, což u metafory zahrnuje zjištění překvapujících podobností mezi objekty, ale nemělo by nás to vést k předpokladu, že metafora, stejně jako rána do hlavy či droga samy o sobě tyto efekty znamenají.“[96] Tím tedy tvrdí, že metaforické tvrzení samo o sobě není něco, co přináší nějaký speciální význam, ale způsobuje, jaký efekt v nás její použití vyvolá. Je přesvědčen, že Blackovo tvrzení o metafoře jako o nosiči nového

[95] DAVIDSON, Donald. What Metaphors Mean. *Critical Inquiry*. S. 33-34.
[96] REIMER, Marga a Elisabeth CAMP. Metaphor. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language.* S. 858.

speciálního významu je tedy neplatné. Tímto odkazuje i k fenoménu mrtvých metafor, které původně vznikly jako živé metafory a přesně a doslovně vyjadřovaly, jaký význam přináší. Davidson tak říká, že i přesto, že se z nich časem častým používáním staly metafory mrtvé, nenesou tím jiný význam, než nesly původně jako doslovné živé metafory.[97]

Davidson tedy stále hovoří o doslovném, původním či běžném významu slov. Je třeba si tedy říci, co je tímto významem přesně myšleno. Leddy se nad tímto zamýšlí a ptá se, jak původní musí tento původní význam být, zda tím Davidson odkazuje k etymologickému původu slov nebo k našemu dětskému porozumění slov. Nejspíše podle něj odkazuje k významu, který je daný slovníkovým vysvětlením daného termínu, avšak tento termín musí být v nějakém smyslu zabudován do zkušenosti našeho porozumění, jelikož nikdy nějak zdlouhavě nepřemýšlíme nad tím, jaký má dané slovo běžný význam. Davidson sám vysvětluje tento původní význam slov metaforou, že doslovný význam *leží na povrchu slova*. Je tedy přesvědčený, že při čtení se nám nevědomě aktivují jistá schémata či struktury porozumění, na základě nichž jsme schopni metaforu rozeznat a pochopit a pokládá tak metaforu za jistý psychologický jev.[98] Později ve svém článku *Locating Literary Language* uvádí, že tento „původní význam je původní ve dvou souvisejících ohledech: přichází na mysl jako první v pořadí,

[97] DAVIDSON, Donald. What Metaphors Mean. *Critical Inquiry.* S. 45.
[98] LEDDY, Thomas. Davidson´s Rejection of Metaphorical Meaning. *Philosophy and Rhetoric.* S. 69.

když se autor tvrzení chystá učinit nějaký záměr, a je důležitý jako základ pro všechna další zkoumání toho, co slova použitá v určitém ohledu znamenají.“[99]

Davidson tedy nevidí rozdíl mezi doslovným a metaforickým významem jako rozdíl mezi dvěma druhy významů, ani jako rozdíl mezi dvěma způsoby interpretace, ale jako „rozdíl mezi dobře známým a neobvyklým použitím zvuků a znaků.“[100] „Doslovná použití zvuků a znaků jsou ta, která dokážeme zvládnout svými starými teoriemi o tom, co lidé říkají za určitých podmínek. Jejich metaforické použití nás zaměstná rozvíjením nové teorie.“ [101]

Metaforu také Davidson usouvztažňuje se lží. Říká totiž, že není rozdíl mezi metaforou a lží, jelikož obě jsou popisovány jako mluvní akty, které něco říkají, avšak znamenají něco jiného. Na větě *ona je čarodějnice* ukazuje, že může být pochopena jako metafora i jako lež.[102] Na tomto příkladě lze také jasně vidět, proč na metaforu nahlíží jako na nejasnou, jak již jsem zmiňovala.

Metafora tedy podle Davidsona neříká nic, co by již nebylo ukotveno v doslovném významu slov. Tím metaforický význam, jako význam speciální, odmítá a je zastáncem toho, že v metafoře existuje pouze význam doslovný. Avšak dle výše zmíněného také říká, že metafora je jakýsi psychologický jev, který vzniká na základě schémat vzniklých ze zkušenosti s doslovným významem slov. Tento názor se mi jeví býti podobným, jako zastává Black ve své interakční teorii.

[99] DAVIDSON, Donald. *Truth, Language, and History*. S. 173.
[100] RORTY, Richard. *Nahodilost, ironie, solidarita*. S. 19.
[101] Tamtéž. S. 19.
[102] Tamtéž. S. 72.

V té jde o interakci myšlenek na základě asociací vzniklých z obecného povědomí o vlastnostech dvou subjektů. Je zde také zjevná podobnost s pojetím Lakoffa a Johnsona a jejich teorií obrazových schémat, které budu rozebírat v následujících kapitolách. Zdá se mi, že se tím Davidson tedy na chvíli odvrací od neexistence jakéhokoliv kognitivního významu metaforického vyjádření a směřuje ho právě do oblasti kognice, kde na základě zkušenosti vznikají schémata, díky kterým jsme schopni metaforické vyjádření pochopit.

Jeho pojetí metafory mi však celkově připadá poněkud matoucí a není mi úplně jasné, jak celou jeho teorii úspěšně uchopit. Z jeho pojetí mi vychází spíše paradox. Jeden paradox se mi jeví už v tom, že podle něj metaforický význam neexistuje, a přesto o metaforách podává obsáhlou výpověď, druhý paradox pak vidím v tom smyslu, že metaforický význam podle něj neexistuje, a přesto metafory, jako přenesené významy všichni bezděčně používáme. Jak bychom v případě, že by metaforický význam neexistoval, mohli tedy metafory normálně používat a chápat? Pokud tyto paradoxy pominu a vrátím se k Davidsonovu tvrzení, kde říká, že každé slovo obsažené v metaforickém vyjádření se musí chápat doslovně, pochopíme tedy například metaforu *Zdeněk byl paté kolo u vozu* způsobem, že se Zdeněk proměnil v kolo a pomáhá nést tíhu nákladu? Či metaforu *lámal si hlavu, co s tím* tak, že si budeme představovat, jak si Zdeněk zlomí vaz, proto aby přišel na to, co má dělat? Obecně si myslím, že většina lidí tato tvrzení pochopí právě v přeneseném slova smyslu, a tím tak celou teorii o neexistujícím metaforickém vyjádření můžeme popřít.

Davidsonovské pojetí metafory tedy chápu jako pojetí plné rozporů. Nicméně Davidson si je svého příliš rázného odmítnutí metaforického významu vědom a později na své vlastní pojetí reaguje v článku *Locating Literary Language*, kde přiznává že jeho tvrzení o doslovném významu slov jako jediném správném bylo nerozumné.[103]

4 KOGNITIVNĚ VĚDNÍ POJETÍ

Průlom v klasickém uvažování o metaforách učinili George Lakoff a Mark Johnson ve svém díle *Metafory, kterými žijeme* z roku 1980, jejímž vydáním dali základ kognitivnímu přístupu k metaforám. V této části představím jejich konceptuální teorii metafory jakožto součásti lidského myšlení. Metafora podle nich není pouhou figurou jazyka, ale už naše pojmy mají metaforickou povahu, a tak metafora prostupuje naše myšlení, jazyk i každodenní život. Nejprve bychom si však měli vysvětlit, co je vlastně kognitivní věda a čím se zabývá.

4.1 KOGNITIVNÍ VĚDA

Kognitivní věda je věda, která zkoumá myšlení, tedy kognici, či kognitivní procesy. Kognice je podle Trávníčka chápána jako „soubor činností vědomého rozumu, přičemž polem působnosti těchto činností je mysl.“[104] Úkolem kognitivní vědy je, jak říká Searle, „charakterizovat mozek, nikoli však v rovině nervových buněk nebo v rovině vědomých mentálních stavů, nýbrž spíše v rovině, v níž mozek funguje jako systém zpracovávající informace“.[105] Jiří Trávníček popisuje

[103] DAVIDSON, Donald. *Truth, Language, and History*. S. 173.
[104] TRÁVNÍČEK, Jiří. Doslov. In: TURNER, Mark. *Literární mysl: o původu myšlení a jazyka*. S. 247.
[105] SEARLE, John R. *Mysl, mozek a věda*. S. 46.

kognitivní vědu jako „směr, který se zaobírá myslí a myšlením a všemi jeho dílčími aktivitami (usuzováním, cítěním, rozhodováním, učením, pamětí, schopností tvořit analogie a symbolické systémy atd.)“.[106] Marek Petrů uvádí, že kognitivní věda se „nesoustřeďuje jen na kognitivní procesy v užším slova smyslu, jako je vnímání, učení či usuzování, ale jde jí o výkony mysli v nejširším významu: racionální i neracionální jednání, intencionalitu, paměť, kreativitu a v neposlední řadě a především – vědomí.“[107] Popisuje ji též jako „charakteristický příklad nového pojetí vědy jakožto vědy nejen vysoce multidisciplinární, ale vědy přímo transdisciplinární, která se tvůrčím propojením rozličných oborů pokouší co nejhlouběji proniknout do fenoménu mysli.“[108] S tímto souhlasí i Jiří Trávníček, který základ kognitivní vědy také připisuje více oborům, a to filozofii, psychologii, umělé inteligenci, neurovědě a lingvistice. Později se tento základ rozšiřuje i do dalších oblastí, jako je antropologie, literární teorie, sociální a přírodní vědy a další. Propojováním těchto vědních disciplín je pak podle něj možné studovat mysl.[109]

Kognitivní věda vznikla ve dvacátém století v USA, avšak již v 17. století uvedli Descartes s Leibnizem myšlení do středu pozornosti, a tak dali kognitivní vědě jistý základ.[110] Trávníček datuje její vznik rokem 1956. V tomto roce se v Massachusetts Institut of Technology konalo sympozium, kde došlo k průniku poznatků počítačových expertů a představitelů humanitních věd a zjistilo se, že

[106] TRÁVNÍČEK, Jiří. Doslov. In: TURNER, Mark. *Literární mysl: o původu myšlení a jazyka*. S. 247.
[107] PETRŮ, Marek. *Fyziologie mysli: úvod do kognitivní vědy*. S. 19.
[108] Tamtéž. S. 18.
[109] TRÁVNÍČEK, Jiří. Doslov. In: TURNER, Mark. *Literární mysl: o původu myšlení a jazyka*. S. 247.
[110] Tamtéž. S. 248.

jejich disciplíny jsou součástí většího celku, a to kognitivních věd.[111] Petrů však tvrdí, že tato věda vznikla již v roce 1948 na sympoziu Hixonském.[112] Oba pak svůj rok jejího vzniku označují pojmem *kognitivní revoluce* a myslí tím revoluci, ze které se zrodil nový obor bádání.[113]

Obecně bychom tedy mohli tvrdit, že kognitivní věda vznikla v padesátých letech dvacátého století. V USA v těchto letech proběhl masivní rozvoj informačních technologií a na svět přišla hypotéza, že lidská mysl je v podstatě speciální počítač, jelikož stejně jako on manipuluje se symboly. Vědci začali věnovat pozornost povaze a fungování mysli ve spojení s informačními technologiemi, lidskou mysl začali vnímat jako kus softwaru realizovanou mozkem a měli vidinu vytvoření umělé inteligence. Počítač by totiž mohl disponovat speciálně vyvinutým programem a nahrazovat tak určité rysy lidské mentality.[114] Toto pojetí se označuje za „kognitivní obrat ve vědě"[115] a Lakoff, americký lingvista, tyto začátky označuje za *první generaci kognitivní vědy*, či *odtělesněnou kognitivní vědu*, za jejíchž dob se sám zabýval studiem generativní gramatiky a formální logiky pod vedením Noama Chomského. V polovině sedmdesátých let však na základě odborných děl jiných autorů a vědců zjišťuje, že jeho dosavadní studium nemá další smysl a začíná se věnovat metafoře. Jeho poznatky o ní pak spolu s filozofem Markem Johnsonem sepsal do již zmíněné

[111] Tamtéž. S. 248.
[112] PETRŮ, Marek. *Fyziologie mysli: úvod do kognitivní vědy*. S. 14-19.
[113] TRÁVNÍČEK, Jiří. Doslov. In: TURNER, Mark. *Literární mysl: o původu myšlení a jazyka*. S. 248., PETRŮ, Marek. *Fyziologie mysli: úvod do kognitivní vědy*. S. 14-19.
[114] LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. S. 262.
[115] Tamtéž. S. 262.

knihy *Metafory, kterými žijeme*, která se stala základem pro *druhou generaci kognitivní vědy*.[116] V knize *Philosophy in the Flesh* také společně uvádějí tři nejvýznamnější poznatky kognitivní vědy, díky kterým se i na filozofii od té doby pohlíží jinak. Kognitivní věda tedy dle nich přichází na to, že „mysl je vtělená, myšlení je nevědomé a abstraktní koncepty jsou z velké části metaforické."[117]

V osmdesátých letech dvacátého století se tedy nahlížení na podstatu a fungování metafor změnilo. Kognitivní věda už nevnímá metaforu pouze jako stylistický prostředek užívaný v uměleckých textech, ale zajímá se o metafory konvenční, tedy o takové metafory, které jsou běžně užívané v našem každodenním životě. Podle kognitivní lingvistiky „zásadní místo tělesnosti v naší kognitivitě a vztahu ke světu vůbec lze interpretovat právě z běžně užívaného jazyka."[118] Lakoff s Johnsonem nazvali tuto koncepci jako *teorii konceptuálních metafor* či *kognitivně lingvistickou teorii metafor*.[119] Ta je všeobecně považována za základní kámen kognitivní lingvistiky a Kövecses uvádí, že tato teorie „se stala nejvlivnější a nejrozšířenější teorií metafory."[120] Metafory už podle nich nejsou pouze záležitostí slov nebo jazykových výrazů, ale jsou záležitostí myšlení. A jelikož jsou součástí kognitivního nevědomí, jsou používány podvědomě.[121] „Metafory přestávají být pouze prostředkem kreativní literární fantazie, ale stávají se cenným kognitivním nástrojem, bez kterého bychom nemohli žít obyčejný

[116] TRÁVNÍČEK, Jiří. Doslov. In: TURNER, Mark. *Literární mysl: o původu myšlení a jazyka*. S. 250.
[117] LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought.* S. 3.
[118] VAŇKOVÁ, Irena. *Nádoba plná řeči.* S.65.
[119] KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. S. X.
[120] Tamtéž. S. VII.
[121] GIBBS, Raymond W. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought.* S. 25.

život.“[122] Reimer a Camp uvádí, že „to, co bychom normálně klasifikovali jako metaforický jazyk je z pohledu Lakoffa a Johnsona nahlíženo spíše jako přímá, explicitní reprezentace metaforického způsobu myšlení.“[123]

4.2 GEORGE LAKOFF A MARK JOHNSON

Metafora je všeobecně chápána, jak jsme již nastínili v předešlých kapitolách, jako přenesení významu na základě podobnosti a je považována spíše za ozdobný prvek poezie či rétoriky, který nemá v běžné komunikaci přílišné využití. Většina lidí ji považuje pouze za záležitost stylistickou, kterou nepotřebují k životu. Avšak v díle *Metafory, kterými žijeme* je nahlížena jako jeden z nejdůležitějších prvků našeho jazyka, který prostupuje náš každodenní život. Lakoff s Johnsonem uvádí, že metafora je záležitostí nejenom jazyka, ale i myšlení a že velká část našeho pojmového systému, prostřednictvím něhož myslíme a jednáme, je strukturována metaforicky.[124] Říkají, že „metafora prostupuje naším normálním pojmovým systémem skrz na skrz“.[125] Rozlišují tři hlavní typy metafor, a to *strukturní*, *orientační* a *ontologické*. Všechny tyto typy spočívají na „systematických korelacích v rámci naší zkušenosti“.[126] Souvisí tedy s tím, co kolektivně prožíváme a jak chápeme svět. Jsou zakotveny v naší fyzické a kulturní zkušenosti a také naši zkušenost ovlivňují.[127] Hlavní myšlenkou teorie Lakoffa a Johnsona je, že

[122] KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction.* S. XI.
[123] REIMER, Marga a Elisabeth CAMP. Metaphor. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language.* S. 859.
[124] LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. S. 15.
[125] Tamtéž. S. 131.
[126] Tamtéž. S. 79.
[127] Tamtéž. S. 85.

„metafory jakožto jazykové výrazy jsou možné právě proto, že metafory existují už v pojmovém systému člověka.“[128] To znamená, že většině pojmů, skrze které chápeme svět, jsme schopni porozumět na základě pojmů jiných. Dále také uvádějí, že „Podstatou metafory je chápání a prožívání jednoho druhu věci z hlediska jiné věci“.[129] Lze tedy říci, že činnosti, které vykonáváme, stejně tak jako pojmy, které užíváme neboli procesy lidského myšlení, jsou podle nich metaforické. Metafora je tedy chápána nejen jako prostředek výrazový, ale především pojmový. „Jelikož metaforické výrazy našeho jazyka jsou vázány na metaforické pojmy systematicky, lze využít metaforických jazykových výrazů i pro zkoumání povahy metaforických pojmů a postihnout tímto způsobem metaforickou povahu našich činností.“[130]

Pro vysvětlení konceptuální metafory lze také použít toto schéma: „konceptuální doména A (zdrojová doména) je konceptuální doména B (cílová doména)“.[131] Tento typ metafory se tedy skládá ze dvou domén, přičemž jedna doména je chápána jako druhá, či jinak řečeno, cílové doméně se zde snažíme porozumět na základě domény zdrojové, k čemuž dochází na základě takzvaného procesu mapování.[132] Tento proces mapování je tedy realizován „mezi konkrétní zdrojovou doménou a abstraktní cílovou doménou.“[133] Typickými zdrojovými doménami mohou být například *lidské tělo* (hlava státu), *zvířata* (Mirek je liška),

[128] Tamtéž. S. 18.
[129] Tamtéž. S. 17.
[130] Tamtéž. S. 19.
[131] KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. S. 4.
[132] Tamtéž. S. 4.
[133] Tamtéž. S. 77.

zdraví a nemoci (zranil moje pocity), *vaření* (recept na dobrou náladu), *teplota* (vřelé objetí), *světlo či tma* (temná nálada), *síla* (tlačí mě k podpisu), *pohyb* (řešit problém krok za krokem) a další. Za běžné cílové domény lze považovat například *emoce* (láska, štěstí, strach, smutek, pýcha a další, např. puknout vzteky), *touha* (je hladový po zážitcích), *morálka* (odolat pokušení), *politika* (bojovat proti potratům), *lidské vztahy* (pracovat na svém vztahu), *čas* (čas letí), *život a smrt* (dítě přijde na svět) a další.[134]

4.2.1 STRUKTURNÍ METAFORY

Díky metaforické povaze našeho pojmového systému tedy rozumíme některým pojmům částečně na základě pojmů jiných. Toto pojetí metafor, kdy „jeden pojem je metaforicky strukturován na základě druhého pojmu“[135] nazývají Lakoff s Johnsonem *strukturní*. Jak jsem již nastínila výše, podstatou těchto metafor je proces *mapování*, ve kterém se struktura *zdrojové oblasti* přenáší do *oblasti cílové*. Základem pro zdrojovou oblast je nějaká zkušenost (tělesná, smyslová atd.) a cílová oblast je definována jako abstraktní, vyjadřovaná pomocí metafory (emoce, chápání času atd.)[136] Pro ilustraci strukturního typu metafor uvádějí Lakoff s Johnsonem pojmovou metaforu *SPOR/ARGUMENTACE JE VÁLKA*, která strukturuje náš každodenní život. V této metafoře se tedy zdrojová oblast *válka* přenáší do cílové oblasti *spor/argumentace*. Tuto metaforu můžeme v běžném životě zaznamenat ve větách typu: *Odstřelil* všechny moje námitky.;

[134] Tamtéž. S. 18-26.
[135] LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. S. 26.
[136] VAŇKOVÁ, Irena. *Nádoba plná řeči.* S. 69.

Nikdy jsem ho v debatě *neporazil*.; *Napadl každou slabinu* v mé argumentaci.; Jeho argumenty jsem úplně *rozmetal*.; To, co tvrdíš, se nedá *obhájit.* Tyto metafory potvrzují fakt, že naše spory/argumentace pojímáme jako válku, ve které dokonce můžeme vyhrát či prohrát, a tímto způsobem o sporech přemýšlíme a také podle toho jednáme. Díky tomu pro popis našich sporů/argumentací používáme stejný slovník, jako pro popis válečného konfliktu.[137] „Náš konvenční způsob mluvení o argumentacích předpokládá metaforu, které si vlastně ani nejsme vědomi. Metafora není jen ve slovech, jichž používáme – je přímo v našem pojetí sporu/argumentace.“[138]

Další takovou metaforou, která strukturuje náš každodenní život, je metafora *ČAS JSOU PENÍZE.* Jsme zvyklí pojímat čas jako něco, čeho je málo, jako cenné zboží a v souvislosti s tím tak i jednáme.[139] „Čas tedy chápeme a prožíváme jako něco, co se dá utrácet, čím se dá mrhat, co se dá rozpočítat, co můžeme investovat rozumně nebo lehkomyslně, čeho se dá našetřit nebo čím se dá plýtvat.“[140] Toto můžeme znázornit na příkladech: *Plýtváš* mým časem.; Už nám *dochází* čas.; Děkuji vám za všechen čas, který jste mi *věnoval*.; *Nevyužíváš* svého času zrovna moc *výhodně*.; Tento zlepšováček vám *ušetří* spoustu hodin.; Ta prasklá duše mě *stála* skoro celou hodinu práce.[141] Na těchto příkladech lze názorně vidět, že tato metafora je v naší komunikaci používána neustále. Většina lidí si však vůbec není vědoma, že se vyjadřují metaforicky, jelikož metaforicky už přemýšlejí, a to díky

[137] LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. S. 16.
[138] Tamtéž. S. 18.
[139] Tamtéž. S. 20
[140] Tamtéž. S. 20.
[141] Tamtéž. S. 20.

jejich každodenním zkušenostem, zde tedy konkrétně s penězi ve světě splácení dluhů, zúročení půjček, hodinových mezd či ročních rozpočtů.[142] Čas však nemusí být jen peníze, v naší společnosti také platí, že peníze jsou omezeným zdrojem prostředků a omezené zdroje jsou cenným zbožím. Z toho důvodu jsou metaforické i pojmy *ČAS JE OMEZENÝ ZDROJ*, který můžeme *využít* nebo *nechat si v záloze*; a *ČAS JE CENNÉ ZBOŽÍ*, které můžeme *mít, dát,* nebo *ztratit*. Lakoff s Johnsonem zde upřednostňují užívání nejspecifičtějšího metaforického pojmu, který zahrnuje všechny ostatní, a to *čas jsou peníze*.[143]

Existuje ještě jeden druh strukturní metafory, a to je *metafora potrubní,* kterou rozpracoval Michael J. Reddy ve svém eseji *The Conduit Metaphor* (Potrubní metafora) z roku 1979 ještě před vydáním díla Lakoffa a Johnsona – *Metafory, kterými žijeme.* Potrubní metafora strukturuje jazyk, kterým o jazyce mluvíme a přemýšlíme, tedy metajazyk.[144] Podle Reddyho je jazyk strukturován skrze metaforu: *MYŠLENKY (nebo VÝZNAMY) JSOU OBJEKTY, JAZYKOVÉ VÝRAZY JSOU NÁDOBY NA VÝZNAM* a *KOMUNIKACE JE POSÍLÁNÍ MYŠLENEK V NÁDOBÁCH.*[145] Jazyk podle něj funguje tak, že „mluvčí vkládá myšlenky (objekty) do slov (nádob) a posílá je (potrubím) posluchači, který vybírá myšlenku/objekty ze slov/nádob.“[146] Pokud v tomto procesu nastanou problémy, odrazí se to ve špatné komunikaci. Reddy uvádí, že samotné posílání myšlenek je

[142] Tamtéž. S. 20.
[143] Tamtéž. S. 20-21.
[144] REDDY, Michael J. *The Conduit Metaphor: A case of Frame Conflict in Our Language about Language.* S. 286.
[145] LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme.* S. 22.
[146] Tamtéž. S. 22.

bezproblémové, mohou však nastat jisté komplikace, a to u mluvčího, který nedokáže správně vložit myšlenky do slov, nebo když nádobu, kterou posílá, nelze otevřít. Je možné najít chyby i na straně posluchače, ale u potrubní metafory je jednodušší z neúspěšné komunikace vinit mluvčího.[147] Jako příklady potrubní metafory lze uvést věty: *Podat* mu vysvětlení tak, aby mu to *došlo*, je hrozně těžké.; Tu myšlenku jsem ti *dal*/*poskytl*/*podsunul* já.; Nakonec nám *došlo,* co jste nám chtěl naznačit.; Pokud *máš* dobrý nápad, pokus se jej *zachytit* do slov.[148] V těchto příkladech je obtížné najít skrytou metaforu, což nám nedovoluje konvenční způsob našeho myšlení o jazyce. Potrubní metafora totiž maskuje některé aspekty komunikace. Z uvedených metaforických tvrzení vyplývá, že významy existují nezávisle na lidech či kontextech a že slova a věty nesou význam samy o sobě, bez ohledu na kontext či posluchače.[149]

Význam by měl tedy být ve slovech, jakožto nádobách, bez ohledu na kontext, avšak existují i případy, ve kterých tomu tak není. Například ve větě: *Sedněte si, prosím, na to moštové místo*. Tato věta má smysl pouze v kontextu, ve kterém byla použita. V této situaci se jednalo o prostřený stůl pro čtyři osoby, z čehož tři místa byla s pomerančovou šťávou a jedno s jablečným moštem. Všem tedy bylo jasné, o jaké místo se jedná. Avšak výraz *moštové místo* sám o sobě neodkazuje k žádnému konvenčnímu objektu, a tak tato věta nemá bez kontextu žádný smysl.

[147] REDDY, Michael J. *The Conduit Metaphor: A case of Frame Conflict in Our Language about Language.* S. 288-299.
[148] LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme.* S. 23.
[149] Tamtéž. S. 23.

V anglickém jazyce je podle Reddyho zhruba 70 % výpovědí, které používáme při výpovědích o jazyce, řízeno potrubní metaforou.[150]

4.2.2 ORIENTAČNÍ METAFORY

Kromě případů, kdy jeden pojem je metaforicky strukturován na základě pojmu druhého, které jsme rozebírali v předešlé kapitole, existují také metaforické pojmy, kdy metafora „organizuje celý systém pojmů, a to všechny vůči sobě navzájem“.[151] Jsou to *metafory orientační* a jejich název je spojován s prostorovou orientací *nahoru – dolů, dovnitř – ven, vpředu – vzadu, směrem k – pryč od, hluboký – mělký, centrální – periferní*. [152] „Tyto prostorové orientace vyplývají z okolnosti, že máme těla jistého specifického typu a že v našem fyzickém prostředí tato těla fungují jistým specifickým způsobem.“[153] Vyplývají tedy z našich fyzických a kulturních zkušeností. „Metafora může sloužit jako nástroj porozumění pojmu jedině díky své zkušenostní bázi.“[154] Jedná se například o tyto metafory: *ŠŤASTNÝ JE NAHOŘE – SMUTNÝ JE DOLE* (Dnes se mi *zvedla* nálada. Tvoje uznání mi značně *zvýšilo* sebevědomí. – Cítím se *skleslý*. A tak moje nálada pozvolna *klesala*.), *VĚDOMÝ JE NAHOŘE – NEVĚDOMÝ JE DOLE* (*Zvedl se* z dřímot. *Vstává* brzy ráno. – *Ponořil se* do hlubokého spánku. *Klesla* do mdlob.), *MÍT AUTORITU/SÍLU JE NAHOŘE – BÝT PODROBEN AUTORITĚ/SÍLE JE DOLE* (Měla *nad* ním úplnou nadvládu. Jeho moc stále *rostla*. – Je *pod* mou kontrolou. Jeho moc rychle *upadá*.), *VÍCE JE NAHOŘE –*

[150] Tamtéž. S. 23-24.
[151] Tamtéž. S. 26.
[152] Tamtéž. S. 26.
[153] Tamtéž. S. 26.
[154] Tamtéž. S. 31.

MÉNĚ JE DOLE (Počet vytištěných knih každoročně stále *stoupá*. Můj plat se loni *zvedl*. – Počet chyb, které udělal, je mimořádně *nízký*. Jeho plat za poslední rok *klesl*.), *DOBRÝ JE NAHOŘE – ŠPATNÝ JE DOLE* (Vloni jsme dosáhli *vrcholu*, ale letos to jde *z kopce*.).[155] Orientační metafory nám tedy „poskytují neobyčejně bohatou bázi pro chápání pojmů na základě orientace".[156] Všechny tyto metafory jsou všeobecně platné pro naši kulturu, jsou však také závislé na prioritách jednotlivců, podle toho, jak přistupují k tomu, co je pro ně dobré či morální. Ne všechny kultury chápou prostorové orientace stejně jako my. V naší kultuře je například běžné že *aktivní je nahoře* a *pasivní je dole*, existují však kultury, ve kterých je pasivita hodnocena více než aktivita. [157]

Náš pojmový systém je tedy strukturován metaforicky a většině pojmů jsme tak schopni porozumět na základě pojmů jiných. Avšak existují i pojmy, které jsme schopni pochopit přímo, bez metafory. Podle Lakoffa a Johnsona jsou to pojmy prostorové, jako například *nahoře-dole*, *vpředu-vzadu*, *dovnitř-ven* či *blízko-daleko*. Tyto pojmy totiž souvisí s našimi každodenními prostorovými zkušenostmi s vlastním tělem, jelikož jsou důležité pro naše běžné tělesné fungování. Naše tělo je charakterizováno vzpřímenou polohou, a je tedy neustále obklopováno gravitací. Díky ní jsme schopni se v prostoru běžně orientovat, a tedy běžně používat pojmy uvedené výše. Jednáme totiž automaticky, na základě zkušeností.[158] Tyto pojmy jsou nejzákladnější jednotkou v našem pojmovém

[155] Tamtéž. S. 27-29.
[156] Tamtéž. S. 39.
[157] Tamtéž. S. 37-38.
[158] Tamtéž. S. 74.

systému, bez nichž bychom nebyli schopni rozumně uvažovat, komunikovat a celkově fungovat.[159]

4.2.3 ONTOLOGICKÉ METAFORY

V předchozí kapitole jsme uvedli, že díky lidské zkušenosti s orientací v prostoru vznikly metafory orientační, a v tomto případě jde o podobný princip. Ontologické metafory, které se také jinak nazývají *metafory entit a substancí*, vznikají také na základě našich zkušeností, avšak v tomto případě s fyzikálními objekty, zejména pak s našimi vlastními těly, a látkami. „Chápání zkušeností jakožto objektů a látek nám umožňuje vyčleňovat části lidské zkušenosti a zacházet s nimi jako s nespojitými (diskrétními) entitami nebo jako se substancemi jednoho a téhož druhu. Jakmile jednou dovedeme identifikovat své zkušenosti jako entity nebo jako substance, dovedeme na ně také v řeči odkazovat (provádět referenci), třídit je do kategorií, zařazovat je do skupin a kvantifikovat je – a s pomocí těchto prostředků o nich také rozumně uvažovat.“[160] Ontologické metafory tedy slouží k různým účelům a tyto účely v sobě také odráží. Poskytují nám způsoby, jak nahlížet na události, myšlenky, city, činnosti a další. Tato identifikace zkušenosti zahrnuje řadu prostředků, jako například *odkazování/reference* (Z toho mého *strachu z pavouků* se může moje žena zbláznit.), *kvantifikace* (Na světě je *tolik nenávisti*.), *identifikace aspektů* (*Brutalita války* nás všechny odlidšťuje.), *identifikace příčin* (*Tlak odpovědnosti*, která na

[159] Tamtéž. S. 79.
[160] Tamtéž. S. 39.

něm spočívala, způsobil jeho zhroucení.), stanovení cílů a motivace činností (Měním svůj způsob života, abych mohl *nalézt skutečné štěstí*.).[161]

Lakoff s Johnsonem uvádějí příklady ontologických metafor: *INFLACE JE ENTITA* (*Inflace snižuje* naši životní úroveň. Je třeba s *inflací bojovat*. *Inflace nás zahání* do kouta.). V tomto případě se jedná o zkušenost se zvyšováním cen, na kterou můžeme metaforicky odkázat jako na entitu a tím ji kvantifikovat či identifikovat, můžeme na ní nahlížet jako na příčinu a věřit, že jí rozumíme. Tímto jsme pak schopni se lépe se zkušenostmi vypořádat. Jako další příklad uvádějí metaforu *VĚDOMÍ JE STROJ* (Moje inteligence dnes prostě *nefunguje*. Tomu chlapíkovi se v té hlavě *kolečka dobře točí*. Dnes jsme na tom problému pracovali celý den a teď už nám *dochází pára*.). Tato metafora poukazuje na vědomí jako na něco, co lze vypnout či zapnout, co má svůj vnitřní mechanismus a jakési provozní podmínky. Toto smýšlení je součástí naší kultury, i když si jeho metaforičnost také vůbec neuvědomujeme. [162]

Typickými ontologickými metaforami jsou také *metafory nádob*. Tyto metafory jsou nám vlastní z podstaty kvantifikace. Máme v sobě zabudovaný jakýsi pud teritoriality, který nám pomáhá vymezovat vše v našem okolí, včetně našeho vlastního těla, jako něco ohraničeného. Naše tělo chápeme jako ohraničené naší pokožkou a celý svět jako něco mimo nás. A stejně tak, jako vnímáme naše tělo, vnímáme i další fyzické objekty, tedy jako nádoby s vnitřkem a vnějškem. Za nádobu můžeme považovat takřka vše, například místnosti, mýtiny, lesy, státy, či

[161] Tamtéž. S. 40-41.
[162] Tamtéž. S. 39-43.

různé předměty. Snažíme se o vymezení tak, aby všechno mělo nějaký vnitřek a jakýsi vymezující povrch. Tímto povrchem pak může být cokoliv, ať už zeď, plot či pomyslná hranice. Samotné látky zde mohou být také chápány jako nádoby. Například vana s vodou jsou obě vnímané jako nádoby, avšak vana je nádobový objekt a voda je nádobová látka. Za typickou nádobu se také považuje naše *zorné pole*. To, co vidíme, pak vymezujeme jako něco, co je uvnitř této nádoby. Díváme-li se totiž na nějaké území, naše zorné pole nám vymezuje jasné hranice toho, co můžeme vidět.[163] „Ontologických metafor užíváme k tomu, abychom porozuměli událostem, činnostem, dějům a stavům. Události a činnosti jsou konceptualizovány metaforicky jako objekty, děje jako substance a stavy jako nádoby.“[164]

4.2.3.1 PERSONIFIKACE

Personifikace je z pohledu kognitivní vědy úzce spojena s metaforou. Její tradiční pojetí popisují například Pavera s Všetičkou. Definují ji jako „umělecký prostředek z oblasti tropů, připodobňující neživé předměty nebo jevy bytostem živým.“[165] Lakoff s Johnsonem ji však řadí mezi ontologické metafory, a to jako jednu z nejzřejmějších. Definují ji jako „extenzi ontologických metafor, [které] nám umožňují dávat jistý smysl jevům v našem světě v lidských termínech“.[166] Fyzický objekt je v tomto případě specifikován jako lidská bytost a díky tomu jsme schopni porozumět jevům na základě našich motivací, charakteristik a činností.

[163] Tamtéž. S. 43-44.
[164] Tamtéž. S. 45.
[165] PAVERA, Libor a VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. S. 273.
[166] LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. S. 48.

Lakoff s Johnsonem uvádějí příklady personifikace: Inflace nás *zahnala do kouta*.; Rakovina ho nakonec *dostihla*.; Život mne *podvedl*.; Jeho náboženství mu *přikazuje*, aby nepil jemná francouzská vína. Na všechny nelidské subjekty je v těchto příkladech nahlíženo jako na lidské entity, živé bytosti či nepřátele, kteří se snaží ublížit nebo k něčemu donutit. Metafora nám zde poskytuje jistý specifický způsob, jak o nich přemýšlet. V personifikaci jde tedy o přenesení specifických vlastností těchto entit do lidské podoby.[167] Zde bych opět chtěla uvést názorný příklad ze *Saturnina*. Jedná se o tvrzení, kdy sluha Saturnin říká, že lidem jako je Milouš *zahálka velmi škodí*. Je patrné, že je zde nahlíženo na neživou entitu jako na živou, která má v úmyslu někomu znepříjemnit život. Takových personifikací se v knize objevuje ještě několik, například: *zaječení zvonku, hodiny poskočily, réva podvazovala jazyky, plamínky tančily jako rudé jiskřičky v pohárech vína, víno přinášelo na rty písně a slova o nových vítězstvích*.[168]

4.2.4 OBRAZOVÁ SCHÉMATA

Obrazová schémata jsou vnímána jako základ pro celé naše metaforické myšlení a „hrají velkou roli v našem metaforickém chápání světa".[169] V předchozích kapitolách jsem několikrát zmínila, že většinu věcí v našem životě jsme zvyklí vnímat na základě našich předchozích zkušeností. Tyto zkušenosti jsou podle Marka Johnsona strukturovány „ještě před vznikem pojmů a nezávisle na nich". [170] „Existující pojmy mohou dále ovlivňovat strukturu naší zkušenosti,

[167] Tamtéž. S. 47-48.
[168] JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin.*
[169] KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. S. 43.
[170] LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. S. 265.

ale základní zkušenostní struktury jsou přítomné bez ohledu na jakýkoli vliv pojmů.“[171] Johnson dále říká, že jelikož je naše myšlení v podstatě vtělesněné, tato jeho vtělenost přímo ovlivňuje, jakým způsobem vnímáme význam věcí a také jakým způsobem jsme schopni porozumět našim zkušenostem a věcem, které děláme. Je to dáno zejména naší prostorovou a časovou orientací a formou interakce s objekty kolem nás. Pohyb lidského těla, manipulace s předměty a interakce se světem zahrnují jakési opakující se vzorce, bez kterých by náš prožitek skutečnosti byl chaotický a nepochopitelný. Johnson tyto vzorce nazývá *obrazová schémata* (image schémata)[172] nebo také *kinestetická obrazová schémata*[173]. Popisuje je jako abstraktní struktury skládající se z obrazů, přičemž tyto obrazy pak tvoří jednotný celek, prostřednictvím něhož naše zkušenosti dostávají určitý řád.[174] Kövecses dodává, že „obrazová schémata jsou odvozena z naší interakce se světem: zkoumáme fyzické objekty pomocí kontaktu s nimi, sami sebe a další objekty prožíváme jako nádoby s dalšími objekty vně či uvnitř, pohybujeme se po světě, ovlivňují nás fyzické síly, kterým se snažíme odolat, například když jdeme proti větru“.[175] K těmto a dalším podobným interakcím se světem dochází v našich životech opakovaně a tím, na základě takovýchto zkušeností, dochází právě ke vzniku těchto schémat, na základě nichž jsme pak schopni přemýšlet metaforicky a chápat metaforická tvrzení.[176] Vaňková tyto schémata nazývá *představová*

[171] Tamtéž. S. 265.
[172] JOHNSON, Mark. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. S. XIX.
[173] LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. S. 265.
[174] JOHNSON, Mark. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. S. XIX.
[175] KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. S. 43.
[176] Tamtéž. S. 43.

schémata a uvádí, že „vycházejí ze zkušenosti subjektivně prožívaného těla.“[177] Pomocí nich je pak člověk ukotven do světa.[178] Johnson ve své knize uvádí celou řadu obrazových schémat, z nichž můžeme pro příklad některé uvést: *nádoba* (container), *cesta* (path), *plný – prázdný* (full – empty), *část – celek* (part – whole), *blízko – daleko* (near – far), *povrch* (surface), *centrum – periferie* (center – periphery) *spojení* (link) a další.[179] Jako příklad, jak se obrazová schémata projevují v jazyce, zde uvedu schéma *nádoba*, které jsme rozebírali i v kapitole ontologických metafor. Jelikož sami sebe vnímáme jako nádobu, která má nějaký vnitřek a je určitým způsobem oddělena od vnějšího prostředí, vznikají například skrze metaforu *člověk je nádoba* metaforická tvrzení jako *být otevřený* či *uzavřený člověk*, *mít prázdnou hlavu*, *nosit někoho v srdci* či *být plný očekávání*. Dalším příkladem takového schématu může být i schéma *spojení.* V našem jazyce je toto schéma reprezentováno vyjádřeními jako *být s někým ve spojení*, *navázat známost*, *být uvázán u dětí*, *odpoutat se od někoho*, *manželský svazek*. [180]

[177] VAŇKOVÁ, Irena. *Nádoba plná řeči.* S.66.
[178] Tamtéž. S.66.
[179] JOHNSON, Mark. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. S. 126.
[180] VAŇKOVÁ, Irena. *Nádoba plná řeči.* S.66.

Pro ilustraci, jak skrze obrazová schémata fungují konceptuální metafory, lze představit následující schéma:[181]

každodenní lidská zkušenost se světem

↓

obrazová schémata (např. schéma *nádoba*)

↓

konceptuální metafory (např. *člověk je nádoba*)

↓

metaforická vyjádření (např. *mít prázdnou hlavu*, *být plný očekávání*)

4.2.5 ŽIVÉ A MRTVÉ METAFORY

Vzhledem k tomu, že v celé práci zmiňuji různé pohledy na živé a mrtvé metafory, je třeba si tyto metafory také představit v pojetí Lakoffa a Johnsona. Za *živé metafory* se obecně považují takové metafory, u nichž vědomě vnímáme jejich metaforický status. Jsou to tedy právě metafory inovační, které jsme zmiňovali na začátku této práce. Častým používáním těchto metafor však může dojít k jejich zevšednění. Stanou se pak konvenčními, tedy neuvědomovanými a mrtvými a jejich metaforičnost už nebude zřejmá. *Mrtvé metafory* jsou tedy obecně „bývalé metafory, které se procesem konvencionalizace staly součástí našeho konceptuálního systému.“[182] Rorty uvádí, že „staré metafory neustále odumírají do

[181] schéma upraveno podle: MOUDRÁ, Anna. *Pojmové schéma cesta v českém znakovém jazyce.* S. 14.
[182] MÁCHA, Jakub. *Metaphor in Analytic Philosophy and Cognitive Science*. S. 2249

doslovnosti a poté slouží jako základ a půda pro vznik metafor nových.“ [183] Toto pojetí je však považováno spíše za pojetí tradiční, jak uvádí i Lakoff. Termín *mrtvá metafora* je podle něj pouze přežitek z tradiční lidové teorie jazyka, kdy byla metafora pouze součástí jazyka a ne myšlení, běžný každodenní jazyk byl pouze doslovný a metaforou se zabývali pouze básníci. Termín mrtvá metafora byl tedy ve vztahu k této teorii použitý pouze jako lingvistický výraz v poezii, a tím se stal součástí běžného jazyka.[184]

Tradiční pojetí chápe přechod mezi živými a mrtvými metaforami tak, že z inovační metafory se procesem zevšednění stane metafora konvenční, běžně užívaná. Lakoff je toho názoru, že kognitivní věda chápe tento přechod mezi inovačními a konvenčními metaforami jiným způsobem. Ve své studii *A Figure of Thought* uvádí, že tento proces je pravděpodobně obrácený. Konvenční, mrtvé metafory jsou podle něj základem našeho myšlení, vzniklé na základě našich zkušeností. Z těchto metafor lze pak následně tvořit metafory inovační.[185] Tyto nově vzniklé metafory nazývají Lakoff s Johnsonem také metafory *imaginativní a tvůrčí*, které jsou schopné nám „dát nové chápání vlastní zkušenosti“. [186] „Pokud nová metafora vstoupí do pojmového systému, na němž spočívají naše činnosti, změní tento pojmový systém a vjemy i činnosti, jimž tento systém poskytuje

[183] RORTY, Richard. *Nahodilost, ironie, solidarita*. S. 17.
[184] LAKOFF, George. *The Death of Dead Metaphor*. S. 1.
[185] LAKOFF, George. *A Figure of Thought*. S. 361-367.
[186] LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. S. 155.

východisko.“[187] Lze tedy říci, že inovační metafory se pak v tomto případě stávají zdrojem pro vytvoření dalších inovačních metafor.

Lakoff tedy pojem mrtvá metafora, tak jak byl používaný v tradičním pojetí, neuznává. Na mrtvé metafory naopak nahlíží jako na ty nejvíce živé, jelikož jsou to právě ty metafory, které jsou běžně používané v každodenním životě, „řídí naše myšlenky a jsou to právě ty metafory, kterými žijeme.“ [188] V současných teoriích tak pro tento termín není podle něj místo.[189]

4.2.6 EXPERIENCIALISMUS

Lakoff s Johnsonem ve svých knihách také hovoří o alternativě mezi objektivitou a subjektivitou. Obecně lze totiž říci, že subjektivita a objektivita jsou jakési protipóly. Objektivita znamená věřit v absolutní pravdu a v subjektivitě jde o vytváření svého vlastního pohledu na svět. V souvislosti s tímto hovoří o takzvaném *mýtu objektivismu* a *mýtu subjektivismu*. Podle mýtu objektivismu je třeba dívat se na svět jako na takový, jaký je. Ten se skládá z předmětů, které mají své vlastnosti nezávisle na okolí. My tento svět pak poznáváme díky zkušenostem s těmito předměty, které chápeme na základě kategorií a pojmů. Objektivní realitu, o níž se dají říci věci, které jsou vždy bezpodmínečně pravdivé či nepravdivé, tedy v souladu se skutečností, nám prostřednictvím své metodologie poskytuje například věda. Využívá totiž pojmy, jejichž významy jsou jasně dané. Objektivní člověk tedy musí „používat jazyka, který je jasně a přesně vymezen,

[187] Tamtéž. S. 162.
[188] KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. S. XI.
[189] LAKOFF, George. *The Death od Dead Metaphor*. S. 1.

který je zřetelný a přímočarý a který je s to být v souladu se skutečností.“[190] Objektivismus se tedy vyhýbá metafoře i dalším druhům obrazného jazyka, jelikož jejich významy nejsou dostatečně zřejmé, a tedy nejsou objektivně pravdivé. Být objektivní je tedy totéž jako být racionální a zaujímat nepředpojatý názor na svět. „Mýtus objektivismu zrcadlí lidskou potřebu porozumět vnějšímu světu, aby člověk byl schopen v něm úspěšně fungovat.“ [191] Subjektivita pak podle tohoto mýtu vede ke ztrátě kontaktu s běžnou realitou.[192]

Inverzí tohoto mýtu je pak mýtus subjektivismu. Ten říká, že v běžném životě se spoléháme spíše na své zkušenosti, smysly, pocity a intuice a nejsme schopni si vystačit pouze s konvenčně dohodnutými významy slov. „Jazyk obrazné fantazie, zejména metafora, je nezbytný pro vyjadřování jedinečných a z hlediska jedince nejvýznamnějších aspektů naší zkušenosti.“[193] Zaměřuje se na „vnitřní aspekty porozumění – co jednotliví lidé považují za smysluplné a kvůli čemu je jejich život hoden toho, aby byl žit.“ [194] Tento mýtus oproti mýtu předchozímu zase opovrhuje objektivitou, která opomíjí to, co je nejdůležitější pro jednotlivce.[195]

Ani jeden z těchto směrů však podle Lakoffa a Johnsona neříká, „jak rozumíme světu skrze interakce s ním“.[196] Přicházejí tak se třetí alternativou, a tedy novým směrem, který nazývají experiencialismus nebo také zkušenostní realismus. Ten odmítá, že by měla existovat pouze absolutní a bezpodmínečná

[190] LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. S. 205.
[191] Tamtéž. S. 247.
[192] Tamtéž. S. 203-205.
[193] Tamtéž. S. 206.
[194] Tamtéž. S. 247.
[195] Tamtéž. S. 205-206.
[196] Tamtéž. S. 211.

pravda jak říká objektivismus, a nezastává ani subjektivistický fakt, že k pravdě se dá dojít pouze skrze naši fantazii. Experiencialismus zastává teorii, že pravda a celé naše chápání je vždy relativní vzhledem k pojmovému systému jednotlivce.[197] Subjektivismus podle experiencialismu přehlíží fakt, že „naše chápání, a to dokonce i to nejobraznější, je dáno na základě našeho pojmového systému, který je zakotven v našem úspěšném fungování ve fyzickém i kulturním prostředí, jehož jsme součástí.“[198] Dále také přehlíží to, že náš pojmový systém je metaforické povahy, „což znamená imaginativní chápání jednoho druhu věcí na základě jiného druhu věcí“.[199] Experiencialismus je schopen přijmout oba tyto směry avšak pouze jejich rozumné záměry. Lakoff s Johnsonem ho tedy vnímají spíše jako jejich doplnění o vysvětlení, jakým způsobem opravdu chápeme svět. Vymezují se proti objektivistické posedlosti absolutní pravdou a subjektivistickému trvání na tom, že fantazie nemá hranice.[200] Díky tomuto experienciálnímu směru pak Lakoff s Johsonem nahlíží na metaforu jako na *imaginativní racionalitu* a říkají, že je spojením objektivního i subjektivního, tedy rozumu s fantazií.[201]„Rozum zahrnuje přinejmenším kategorizaci, vyplývání a dedukci. Fantazie v jednom z mnoha svých aspektů zahrnuje nazírání jednoho druhu věcí na základě jiného druhu věcí.“[202] Dále také říkají, že „Metafora je jedním z našich nejdůležitějších nástrojů, s jejichž pomocí se můžeme pokusit o částečné pochopení toho, co nelze pochopit v úplnosti: našich pocitů, estetických zkušeností, morální praxe a duchovního

[197] Tamtéž. S. 210.
[198] Tamtéž. S. 211-212.
[199] Tamtéž. S. 211.
[200] Tamtéž. S. 246-247.
[201] Tamtéž. S. 210.
[202] Tamtéž. S. 210.

uvědomění.“[203] Podle Lakoffa a Johnsona je tedy experienciální filozofie založena na smyslu naší zkušenosti, jelikož pouze naše žitá zkušenost je pravdivá. Člověk je podle ní v základu pouze *nápadité zvíře* (imaginative animal) a má tak animalistické a imaginativní myšlení. Animalistické v tom smyslu, že je zakotveno v naší tělesné přirozenosti a díky imaginativnímu myšlení jsme pak schopni na základě zkušeností vytvářet vzory, schémata a myslet v rámci metafory (viz obrazová schémata).[204]

4.2.7 NEJAZYKOVÁ REALIZACE KONCEPTUÁLNÍ METAFORY

Jelikož jsme si již vysvětlili, že metafory v pojetí Lakoffa a Johnsona, tedy konceptuální metafory, jsou součástí našich běžných životů, je třeba zmínit i další oblasti, kde můžeme metaforu spatřit či použít, kromě jazyka samotného. Jsou to oblasti jako například film, kresba, sochařství, architektura, reklama, symbol, sen, gestikulace a další.[205]

Ve filmu je často používána například metafora *život je cesta*. Film *Hvězdy nám nepřály* například sleduje cestu životem jedné onkologicky nemocné dívky a tím tak ukazuje, že život je jakási cesta, ačkoliv nám do ní vstupují leckteré překážky. Pod tuto metaforu lze víceméně zařadit desítky filmů, jelikož v podstatě každý film nám ukazuje nějaký útržek cesty, ač fiktivním, životem. Kromě pojímání celého filmu jako metafory lze považovat za metaforické pouze určité scény. Kövecses například uvádí scénu z filmu *Zvoník od Matky Boží*, ve které

[203] Tamtéž. S. 210.
[204] LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Experientialist Philosophy*. S. 9.
[205] KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. S. 63.

krutý pařížský soudce cítil nekontrolovatelnou sexuální touhu po krásné cikánce i přes to, že celá místnost, ve které se spolu nacházeli, byla v plamenech. Tato scéna by šla zahrnout pod metaforu *sexuální touha je oheň*, stejně jako scéna z filmu *Phaedra,* ve které se milenci začnou milovat před hořícím domem. Za další metaforu lze také považovat samotné vyobrazení osob ve filmu, například metafora *hněv je horká tekutina v nádobě* může být vyobrazena u animovaných filmů jako exploze konkrétního jedince.[206]

Kresby jako konceptuální metafory mohou být viděny například u dětí, které kreslí zpravidla personifikované objekty, například dům s rukama, slunce s obličejem a podobně. Tyto personifikace mohou být zahrnuty pod metaforu *neživé objekty jsou lidé*.[207]

U soch lze také jednoznačně spatřit různá metaforická vyobrazení. Například u soch, které jsou vyobrazeny jako dva milující se lidé nacházející se v těsném objetí, můžeme spatřit metaforu *láska je pouto*. U velkých soch vyobrazující známé historické velikány pak můžeme vidět metaforu *významné je velké*. K této metafoře se váže i příklad z architektury, když vzpomeneme na mohutné egyptské pyramidy v Gíze, které byly postaveny pro významné faraony. Určitou metaforou mohou být také křesťanské kostely, které byly postaveny jako místo reprezentující spojení mezi věřícími a Bohem a byly postaveny tak, aby mířily k nebesům. Tímto,

[206] Tamtéž. S. 64.
[207] Tamtéž. S. 64.

ale také například naším díváním se na nebesa, když si něco přejeme, lze představit metaforu *Bůh je nahoře*, či *to, v co věříme, je nahoře*.[208]

Za metaforické lze považovat také reklamy. Mají totiž schopnost svými obrázky, slogany či nabídkami, evokovat v lidech nějaký postoj. Většinou u nich lze nalézt sklony k personifikaci, když například čistící prostředek na nádobí představují jako nejlepšího přítele či pomocníka. Tímto vytváří metaforu *produkty k prodeji jsou lidé*. To lze ilustrovat i na příkladu, kde se lidé v reklamách chovají k těmto předmětům tak, že je objímají, pusinkují povídají si s nimi a tak dále.[209]

U symbolu můžeme také většinou předpokládat jakousi skrytou metaforu, která v nás má něco evokovat. Například Socha Svobody, symbol Spojených států amerických, který symbolizuje jejich vybojovanou svobodu, a také přátelství a pomoc, kterou poskytla Francie americkým osadníkům při jejich boji za nezávislost. To může být znázorněno metaforou *historická změna je posunutí státu ze stavu ignorance na stav vzdělanosti*. V současné době však tato socha, alespoň pro nás, evokuje spíše symbol bohaté a samostatné země daleko za mořem.[210]

Výklad snů je dle mého názoru ztělesněným příkladem použití metafory. Už od dětství mi babička říkala například: zdálo se ti o malých dětech? Tak to se stane neštěstí. Nebo zdálo se ti o zubech? Tak to tě čekají nepříjemnosti. Z toho lze tedy vyvodit metafory *sen o dětech je budoucí neštěstí*, či *sen o zubech je budoucí nepříjemnost*. Jelikož však babička nebyla žádná vědma, je zřejmé, že výklad

[208] Tamtéž. S. 64.
[209] Tamtéž. S. 65.
[210] Tamtéž. S. 65.

těchto snů je založen na určité zkušenosti se světem, která byla vypozorována za dlouhá léta. Opakujícím se vzorem určitých snů se tak přišlo na to, co by mohly sny s určitou tématikou znázorňovat. Každý si své sny vykládá po svém, avšak už to, že si je vůbec nějak vykládáme, nebo to, že si je vykládáme tak, že na základě jedné věci se musí stát věc jiná dle předchozích zkušeností, mi přijde typické pro konceptuální metaforu.

Jelikož jsem již zmiňovala, že v dnešní době je na metafory nahlíženo jako na součást našeho myšlení a vyjadřování, tak lze předpokládat, že nejsou součástí pouze slovního, ale i neslovního vyjadřování, tedy i gest a mimiky. Pomocí gest a mimiky jsme totiž také schopni to, co zamýšlíme, bez problémů vyjádřit. A jelikož na základě zkušenosti existuje obecné povědomí toho, jak gesta a mimika fungují, jsme schopni odhalit, co dotyčný svými gesty či mimikou zamýšlí. Za určitou formu metafory by tak v dnešním světě chytrých technologií mohli být považováni také smajlíci či emotikony. Pomocí nich jsme totiž schopni prostřednictvím tak odosobněného nástroje, kterým tyto moderní technologie jsou, vyjádřit své pocity a myšlenky tak, aby příjemce mohl přesně pochopit, co danou výpovědí chceme říct a jaké pocity toto vyjádření provází, i když není s námi v přímém kontaktu. A právě to, že chápeme emoce pomocí smajlíků, je dáno na základě naší zkušenosti s gesty a mimikou v reálném světě.

Dle mého názoru může být v určitém pohledu nahlíženo skrze metaforu i na jídla, chutě nebo různé vůně. Například vůně levandule je takovou metaforou pro Provence, nebo hamburger může být považován za metaforu Ameriky, či špagety

nebo pizza za metaforu Itálie. Určitou metaforou tak může být i hudba, kterou si spojíme s konkrétní událostí nebo náladou. Tyto věci v nás evokují určité asociace, které si spojujeme s určitými místy či pocity na základě předchozí zkušenosti. Metaforou tak dle mého názoru může být prakticky cokoliv, co v nás evokuje nějaké pocity dle našich zkušeností. Metafora nás v zásadě obklopuje ze všech stran a je součástí našich životů více, než si myslíme.

4.2.8 ÚROVNĚ ANALÝZY KONCEPTUÁLNÍ METAFORY

V závěru této kognitivně vědní části, kdy už víme, co jsou konceptuální metafory, je nasnadě popsat, na jakých úrovních mohou být tyto metafory analyzovány či zkoumány. Kövecses přichází s rozlišením tří úrovní analýzy těchto metafor, a ty se nazývají *supraindividuální*, *individuální* a *subindividuální*. Výzkum metafory z pohledu kognitivní vědy pochází právě z propojení těchto tří úrovní a každá konceptuální metafora může být zároveň zkoumána z pohledu jednotlivých úrovní.

Supraindividuální úroveň je taková úroveň, která je založena na konvenčních metaforách daného jazyka. Je to úroveň, na které probíhá kognitivně lingvistický výzkum. Na této úrovni jsou tedy konceptuální metafory identifikovány lingvisty, a to na základě dekontextualizovaných jazykových příkladů, tedy příkladů vyjmutých z určitého kontextu, ve kterém byla daná metafora užita. Lingvisté vyhledávají běžné, konvenční metaforické výrazy ve slovnících, knihách, novinách, časopisech a dalších zdrojích a shromažďují je. Tyto konvenční metaforické výrazy následně analyzují a seskupují do větších celků dle podobnosti,

čímž vznikají nadřazené konceptuální metafory, které již mají svou konkrétní zdrojovou a abstraktní cílovou doménu. Jako příklad zde můžeme uvést konceptuální metaforu *hněv je horká tekutina v nádobě*, která byla představena v předchozí kapitole. V tomto případě byly z různých zdrojů sesbírány právě konvenční metaforické výrazy jako například *vařit se/puknout vzteky, kypět zlostí, vařila se v něm krev, vzteky se mu kouřilo z uší* a další, ze kterých následně tato konceptuální metafora vyplynula. Konceptuální metafory, které jsou identifikovány na této úrovni, jsou tedy založeny hlavně na analýze jazykových výrazů.[211] Stejným postupem jako metafora *hněv je horká tekutina v nádobě* tedy mohou být získány, i ostatní konceptuální metafory, například ty, které byly uvedeny v předchozích kapitolách. Pro ilustraci zde můžeme uvést konceptuální metaforu *čas jsou peníze*, která je zjevně nadřazena konvenčním metaforám jako *plýtváš mým časem*, *dochází nám čas*, *svůj čas nevyužíváš moc výhodně*, *tato cesta nám ušetří spoustu hodin* a další.

Metafory, které jsou již zabudovány v hlavách jednotlivců a jsou studovány například psycholingvisty v různých experimentech, jsou řazeny na *úroveň individuální*. Otázkou však je, zda lidé mají opravdu metafory zabudované ve svém pojmovém systému. Právě tato otázka byla zodpovězena psycholingvistickým výzkumem, ve kterém byli lidé požádáni o představení si určitých metaforických výrazů spojených se vztekem. Ukázalo se, že jejich představy byly totožné a odkazovaly na již zmiňovanou metaforu *hněv je horká*

[211] KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. S. 305-308.

tekutina v nádobě. Tento výzkum tedy dokazuje, že metafory, které byly nalezeny na úrovni supraindividuální, opravdu existují v hlavách, či lépe řečeno, v pojmovém systému jednotlivců. Individuální úroveň je tedy taková, na které jednotliví uživatelé jazyka používají metafory, které jsou jim známé ze supraindividuální úrovně, a jsou také na této úrovni schopni vytvářet metafory nové, individuální, které pak mohou být zpětně analyzovány na úrovni supraindividuální.[212]

Úroveň subindividuální je pak taková, na které se konceptuální metafora vytváří zcela přirozeně. Vznik konceptuální metafory, tedy porozumění cílové doméně na základě domény zdrojové, je na této úrovni založen na senzomotorických zkušenostech jednotlivců. Nejčastějšími příklady metafory na subindividuální úrovni jsou pak hlavně zkušenosti jednotlivců v oblasti fyziologie. Tělesná zkušenost člověka je totiž zkušenost velice subjektivní, ze které se konceptuální metafory rodí snadno a přirozeně. Vznik metafory *hněv je horká tekutina v nádobě* je tak zcela evidentní v případě, kdy se rozčílenému jedinci zvedne krevní tlak, zčervená, klepe se a tak dále. [213]

Metafora je tedy z pohledu kognitivní vědy analyzována na třech, často vzájemně propojených úrovních. Na supraindividuální úrovni jsou metafory zkoumány pomocí toho, jak daný jazyk a kultura odráží dekontextualizované lingvistické, či metaforické vzory, výzkum na úrovni individuální je založen na užití daného metaforického výrazu jednotlivcem, který disponuje metaforickým

[212] KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. S. 308-309.
[213] KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. S. 309-311.

pojmovým systémem, a analýza na subindividuální úrovni je pak založena na samotné subjektivní zkušenosti jedince.[214]

5 FILOZOFIE VE SVĚTLE KOGNITIVNÍ VĚDY

V době, kdy jsem začínala psát tuto diplomovou práci, jsem byla přesvědčená, že filozofická pojetí se budou v tématu metafory shodovat s tím, co je o ní všeobecně známé. Jsou to právě ty poznatky, které jsem v práci uváděla již několikrát a pojďme si je na tomto místě shrnout. Obecně je na metaforu nahlíženo jako na jazykovou figuru, prostřednictvím níž je možné porovnávat jednu věc s druhou a mluvit pak o jedné věci tak, jako by to byla právě věc druhá. Porovnávané věci podle klasického pojetí musí mít alespoň některé rysy podobné, abychom bez větších rozpaků mohli snadno určit, v jakém kontextu máme metaforické tvrzení pochopit. Další věc, kterou zastává klasické pojetí (a je to také bod, ve kterém se tradiční pojetí metafory zásadně rozchází s kognitivně vědním pojetím), je to, že metafora je brána pouze jako záležitost jazyka, tedy slov a jejich významů. Tradičně je totiž metafora popisována jako stylistický prostředek jazyka, který slouží k jeho obohacení či ozvláštnění. Je to tedy jakýsi lingvistický fenomén, který nám podle tohoto tradičního názoru může sloužit pouze za předpokladu, že spojíme určitá slova a jejich významy v něco neobvyklého, na základě zjevné podobnosti. Díky tomuto pak můžeme na jednu věc nahlížet jako na věc druhou. Je také všeobecně známé, že podle tradičního názoru metafora slouží zejména jako básnický prostředek, jelikož má právě tu schopnost obohatit

[214] KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. S. 321.

text a poezii, která je ze zásady květnatá a plná přenesených významů a tím je takovou živnou půdou přesně pro takový typ jazykového prostředku, kterou metafora je. Někdy bylo na metaforu také nahlíženo jako na přirovnání, avšak metafora skutečně věci nepřirovnává, ale nahrazuje. K použití metafory se dle klasického chápání rozhodujeme v tom případě, nejsme-li schopni usouvztažnit nesouvisející objekty v doslovném slova smyslu.

Při psaní této diplomové práce se mi však pohled na metaforu velice změnil. Původně jsem předpokládala, že bude velký rozdíl pouze mezi postoji filozofického a kognitivně vědního přístupu. Avšak zjistila jsem, že v rámci teorie metafory neexistuje pouze jedna pevně daná definice, a že dokonce ani v rámci různých filozofických pojetí, u nichž jsem zpočátku předpokládala, že budou mít analogická tvrzení, k ní není jednotný postoj. Klasickému, všeobecnému povědomí o metafoře, se nejvíce přibližuje právě Aristotelés, průkopník teorie metafory ve 4. století př. n.l., z jehož poznatků se odvíjí celá její budoucí existence. Ten pokládá metaforu za jakýsi alternativní způsob vyjadřování, který slouží ke zkrášlení textu. Definoval ji jako přenesení jména jedné věci na věc druhou a označuje ji za záležitost obrazného významu slov. Chápe ji jako určitou odchylku od běžné mluvy a zařazuje ji mezi slova neobvyklá. Avšak tuto její neobvyklost víceméně vyzdvihuje, jelikož říká, že právě ta je v poezii vítána, protože jí dodává určitou vznešenost. Metafora nespojuje jenom věci, které bychom na první pohled předpokládali, že spojovat bude, ale má schopnost spojovat i věci neobvyklé. Aristotelés tímto na metaforu nahlíží jako na hádanku, kterou je posluchač či čtenář nucen rozluštit, a tuto schopnost metaforu rozluštit, ale také nacházení

podobností a souvislostí mezi věcmi za vidinou vytvoření dobré metafory, pokládá za známku nadání jedince. Tímto také metafoře připisuje jistou kognitivní funkci, jelikož právě díky její existenci jsme schopni nacházet souvislosti a podobnosti mezi věcmi a představovat si tak věci v jiných než obvyklých souvislostech.

Dalším, koho jsem ve své práci představila, je britsko-americký analytický filozof Max Black, který na metaforu nahlíží z úplně jiného pohledu. Dalo by se říci, že svou interakční teorií se prakticky nejen přiblížil, ale přímo dotkl kognitivního pojetí metafory, kterou později představili George Lakoff s Markem Johnsonem. Je možné, že Black jistým způsobem vycházel, kromě z myšlenek Ivory Richardse, také z myšlenek Aristotela, který metafoře jistým způsobem také připisoval kognitivní hodnotu. Black ale svou teorií dalekosáhle předčil všechna předchozí pojetí. Podle jeho teorie vzniká metafora na základě interakce myšlenek, tedy na základě přemýšlení o jednom objektu za vhledu do objektu druhého, čímž se zcela odklání od klasického chápání metafory, a řadí ji do oblasti kognice. Metafora je podle jeho pohledu popisována v podobě predikace *A je B*, přičemž *A* je jeho slovy nazýváno jako primární subjekt, *B* jako sekundární či druhotný subjekt, a na základě přemýšlení o jednom subjektu za pomocí subjektu druhého dochází ke zmíněné interakci v myšlenkách jedince. Toto pojetí se z jedné strany jeví býti podobné, jako Aristotelovo, jelikož i on popisoval metaforu jako *jeden objekt je objekt druhý*, ale tento vzorec vznikal pouze na základě zjevné podoby. Jejich teorie se tedy liší v tom, že podle interakční teorie o pojmech přemýšlíme, a to na základě zkušenosti s danými subjekty. Nelze jednoznačně určit, zda toto nebyl také původní názor Aristotelův, avšak ten ho nikde hlouběji nerozpracoval.

Z pohledu Blackova interakční teorie je nutné znát za prvé kontext, ve kterém je metaforické vyjádření použito, jelikož ono vyjádření by mohlo v různých kontextech znamenat pokaždé něco jiného, a za druhé je nutné mít všeobecné povědomí o subjektech obsažených v metaforickém vyjádření. Toto lze ilustrovat například na metafoře *zpěv Justina Biebra je řev Mandragory*. Pokud tuto metaforu řekneme člověku, který nikdy neviděl film *Harry Potter* nebo nečetl stejnojmennou knihu, těžko si může představit, co má tato metafora vyjádřit. Je tedy zjevné, že podle Blacka nemůže být metafora pochopena při neznalosti běžného významu slov. Tato Blackova teorie mi připadá velice zdařilá. Během psaní této práce jsem totiž o metafoře stále přemýšlela, a kdykoliv jsem na nějakou narazila, snažila jsem se pochopit své vlastní myšlenky, tedy to, co se mi děje v hlavě, když metaforu spatřím. Vždy to byly přesně takové myšlenkové pochody, které popisuje Black. Když jsem například začala studovat na této škole, první metafora, se kterou jsem se setkala, byla metafora *Julie je slunce*. Toto slovní spojení mi nepřipadalo nijak zvláštní, avšak první, co jsem udělala, bylo, že jsem si představila, jaké vlastnosti by mohly mít tyto dvě entity společné. Přemýšlela jsem tedy přesně podle Blackova vzorce o jednom objektu za vhledu do objektu druhého. Podle mého názoru přesně takto vzniká metaforické myšlení a Blackovo pojetí se tak stalo, alespoň pro mé chápání metafory, klíčové. Black díky své nové teorii zanevřel na klasická pojetí metafory, která vznikala na základě substituce či komparace. Přišla mu vágní a spíše synonymní a tím lehce nahraditelná doslovným významem. Lze tedy říci, že Black se klasickému vnímání metafory vyhnul obloukem a v jeho teorii těžko nalezneme body, které by se jí podobaly. Avšak je

zde jedna věc, kterou sdílí s tradičním vnímáním, a tedy i s Aristotelem. Black uvádí, že metafory používáme právě proto, že doslovná slovní zásoba není tak bohatá, abychom mohli přesně vystihnout analogie mezi oblastmi, které spolu úplně nesouvisí. Tím tedy na metaforu pohlíží, stejně jako Aristotelés, jako na obohacující prostředek jazyka. Avšak v jeho pojetí metafora obohacuje jazyk hlavně prostřednictvím metaforického přemýšlení o subjektech a následným vhledem do neobvyklých souvislostí, které doslovná slovní zásoba nedokáže poskytnout. Neodkazuje zde tedy pouze na obohacení jazyka z pohledu stylistiky, ale na obohacení jazyka prostřednictvím metaforického myšlení.

Poslední ze zástupců filozofických pojetí, kterého jsem si zvolila pro účely mé diplomové práce, je americký představitel analytické filozofie a filozofie jazyka Donald Davidson. Ten stojí v rozporu s klasickými teoriemi o metafoře a metaforický význam, který by měl být podle jeho předchůdců považován za význam speciální, odmítá. Metaforu jako takovou dle mého názoru neodsuzuje přímo k neexistenci, jelikož o ní podává rozsáhlá pojednání, avšak na pochopení metaforického významu pohlíží z jiného pohledu. Metafora podle něj nenese žádný význam, ani kognitivní obsah, a metaforické vyjádření tak zkrátka říká pouze to, co je obsaženo v doslovných významech slov tohoto vyjádření. Kromě toho, že zcela odmítá metaforický význam, v některých ohledech se opět, stejně jako Black, s klasickou teorií ztotožňuje. První je ta, že také považuje metaforu za kreativní prostředek jazyka. A to v tom smyslu, že je tvořena díky nápaditému užití slov. Efekt metafory tedy podle něj nevzniká díky žádnému speciálnímu významu slov, který by nesla, ale právě v užití nesouvisejících slov chápaných doslovně.

Další názor, kterým se jeho pojetí podobá Aristotelovi je, že považuje metaforická vyjádření za nejasná. To, že si obecně myslíme, že metafora je nositelem speciálního významu, je podle něj způsobeno tím, že není možné jednoznačně určit, za jakým účelem byla použita. Například proneseme-li metaforu *ona je lvice*, jaký přesný význam zde máme pochopit? Chtěl tím autor říci, že má krásné vlasy jako hřívu, nebo že je rychlá, nebo že je královnou mezi svými kamarádkami? Davidson tuto její otevřenost a nestálost však přímo neodsuzuje, ale připisuje jí tím určitou kreativitu, či přesněji říká, že metafora je „dreamwork of language".[215]

Čím se Davidson na okraj přiblížil klasickému chápání metafory je tedy zřejmé. Pojďme si tedy nastínit, v čem se jeho pojetí podobá kognitivně vědnímu přístupu. Je to právě jeho myšlenka, jakým způsobem vnímáme doslovný význam slov. Davidson totiž říká, že při porozumění významům se nám na mysl promítají jakási schémata, či mentální obrazy, které jsou dány naší zkušeností s doslovnými významy slov. Díky nim jsme pak schopni pochopit i metaforická tvrzení, jejichž pochopení tkví v porozumění doslovnému významu slov. Tímto tedy považuje metaforu za určitý psychologický jev a umisťuje ji na okraj kognitivně vědního chápání metafory. Tento jeho pohled bychom mohli totiž usouvztažnit s obrazovými schématy, o kterých hovoří Lakoff s Johnsonem a další kognitivní vědci.

Kromě společných rysů, které Davidsona spojují s Aristotelem či Lakoffem a Johnsonem, jsem objevila také poněkud skrytou analogii mezi Davidsonem a

[215] DAVIDSON, Donald. What Metaphors Mean. *Critical Inquiry.* S. 31.

Blackem, kteří na první pohled zastávají zcela odlišná pojetí. Davidson ve své teorii klade důraz na doslovný význam slov a lze říci, že Black se v jistém ohledu pokouší o to samé ve své interakční teorii. Tam totiž klade důraz na všeobecné povědomí o běžném slovníkovém, a tedy doslovném významu slov obsažených v metaforickém vyjádření, bez něhož by nebylo možné metaforu pochopit. Avšak Black z tohoto názoru vytvořil teorii metafory jako kognitivního konceptu a Davidson zcela zamítl metaforický význam.

Davidson tedy se svou teorií naprosto popřel veškeré poznatky o metafoře, které byly do jeho příchodu všeobecně známé a uznávané. Nicméně jak jsem již uvedla, později na svou obhajobu napsal článek, ve kterém se ke svému původnímu tvrzení vyjadřuje a říká, že jeho pojetí o doslovném významu slov jako o jediném správném, bylo pošetilé.

Poslední velkou a naprosto odlišnou částí, které se ve své práci věnuji, je kognitivní věda a postoj k metafoře z pohledu George Lakoffa a Marka Johnsona. Kognitivní věda se v jistých ohledech prolíná s filozofickými pojetími, nebo spíše naopak. Některá filozofická pojetí již tenkrát šla proti proudu klasického vnímání a směřovala metaforu z části i do oblasti kognice. Kognitivní věda však metaforu úplně posunula z oblasti jazykových ozdob a zvláštností do oblasti našich každodenních životů, bez níž by náš svět nedával úplný smysl. Náš doslovný slovník není tak bohatý, abychom byli schopni vše vyjádřit bez použití metafory, čímž se filozofická pojetí taky zaobírala. Nicméně podle kognitivní vědy metaforu používáme daleko víc, než si uvědomujeme. Není v našem slovníku zařazena

pouze pro estetické účely, ale slouží nám k lepšímu porozumění některým pojmům, a to všem lidem bez rozdílu, lidem s obyčejným i výrazným jazykovým nadáním. Metafora tedy v tomto pojetí není vnímána ani jako jazyková hříčka, ani jako hádanka, jak ji chápal Aristotelés, ale je základním kamenem lidského myšlení a uvažování. Jejich konceptuální teorie se tak týká metafor konvenčních, tedy těch, které jsou běžné v každodenní komunikaci i chápání světa. Pomocí těchto metafor jsme pak schopni porozumět většině pojmů na základě naší zkušenosti.

Klíčovým bodem v pojetí Lakoffa a Johnsona je právě zkušenost. Na základě našich opakujících se zkušenostních vzorců, které vycházejí z našeho fungování v interakci se světem, se v našich myslích vytvářejí jakási obrazová schémata, pomocí nichž jsme pak schopni vytvářet konceptuální metafory a metaforická tvrzení. Prostřednictvím těchto schémat pak metafory výrazně rozšiřují naše chápání abstraktních pojmů na základě pojmů konkrétních. Jsme tedy například schopni vnímat tak abstraktní pojem jako je *čas* za pomoci konkrétního – *peněz*, a tak s ním i zacházíme. Tím také Lakoff s Johnsonem nahlíží na metaforu jako na prostředek, který spojuje rozum s fantazií, tedy jak už bylo řečeno, konkrétní s abstraktním. Na základě tohoto názoru pak představili nový směr, který je jakýmsi rozšířením tohoto konkrétního a abstraktního, tedy objektivity a subjektivity. Objektivita se nám snaží nabídnout pohled na svět jako na takový, jaký je. Ukazuje nám přesně daná fakta, která jsou vždy jasně pravdivá nebo nepravdivá. Subjektivita naopak zastává názor, že pravda je dána na základě naší fantazie, která nemá hranice. Avšak ani jeden z těchto směrů nezmiňuje tak

důležitý fakt, jako je naše individualita a naše individuální porozumění světu. Experiencialismus, který vychází z těchto myšlenek, se zaměřuje právě na jednotlivce a jsme to my, kteří jsme v tomto ohledu centrem svého života, a tím jsme pak skrze nás a své vlastní zkušenosti schopni určit svou vlastní pravdu.

Na základě naší zkušenosti je podle Lakoffa a Johnsonna formován celý náš pojmový systém, který strukturuje naše myšlení, vnímání, orientaci ve světě atd. Naše pojmy mají metaforickou povahu, a tak strukturují to, co děláme, a jak to, co děláme, chápeme. Podstatou kognitivně vědního pojetí metafory už tedy vůbec není hledání podobností mezi věcmi, ale chápání a prožívání jednoho druhu věcí z hlediska věcí jiných. Tím tedy metafora strukturuje jednu zkušenost na základě zkušenosti jiné, předchozí. A tohle metaforické myšlení je možné právě díky tomu, že metafora je zabudovaná v našem pojmovém systému. Lakoff s Johnsonem tedy dokázali, že metafora je daleko víc, než pouhá záležitost jazyka a prostřednictvím metafory v podstatě představili i to, jakým způsobem funguje naše myšlení, jazyk i běžná každodenní komunikace.

Dle všech zjištěných poznatků tedy kognitivně vědné pojetí metafory chápu jako nový, jiný a jednoznačný pohled na metaforu a její fungování. Filozofická pojetí však už takto jednoznačná nejsou. Některé názory na metaforu mají jednotliví zástupci filozofických pojetí společné, v jiných se rozchází, v některých aspektech se přiklánějí ke klasickému vnímání, a v jiných se naopak prolínají s kognitivní vědou. Lakoff s Johnsonem přišli na to, že metafora z pohledu kognitivní vědy dalekosáhle překračuje její tradiční chápání. Avšak kognitivní

věda se nijak přímo nevymezuje proti filozofickým pojetím. Pouze přichází s novým, moderním a nápaditým pohledem na metaforu. Metafora tedy vznikem kognitivní vědy automaticky nepřestává být figurou, ozdobou jazyka ani přeneseným významem, jak na ni bylo pohlíženo dříve, stejně jako nepřestala být metaforou, když Donald Davidson odmítl metaforický význam. Kognitivní vědci pouze přišli na to, že metafora je mnohem víc, než se o ní vědělo do té doby, a rozšířili tak pole její působnosti. Každé jednotlivé pojetí, které jsem ve své práci představila, chápu jako samostatnou entitu, která zastává svůj vlastní názor. Z tohoto důvodu tedy nelze jednoznačně říci, jak obstojí filozofická pojetí ve světle kognitivní vědy. Závěr mé práce je tedy bohužel nejednoznačný, avšak stejně nejednoznačný, jako metafora sama.

6 ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo představit několik klíčových filozofických koncepcí metafory a následně zhodnotit, jak tato filozofická pojetí obstojí ve světle poznání moderní kognitivní vědy. V průběhu zpracovávání této práce jsem se nejprve pokusila objasnit, v jakém smyslu je na metaforu nahlíženo obecně. Poté jsem představila teorie metafory jednotlivých zástupců filozofických pojetí, které jsem si pro účely této práce zvolila, tedy klasickou teorii Aristotela, interakční teorii Maxe Blacka a kauzální teorii Donalda Davidsona. Následně jsem představila kontext kognitivní vědy a kognitivní pojetí metafory George Lakoffa a Marka Johnsona. Poslední část této diplomové práce je pak věnována porovnávání jednotlivých teorií.

Po představení dílčích teorií jednotlivých zástupců filozofických pojetí metafory jsem došla k závěru, že v rámci filozofických přístupů neexistuje pouze jedna pevně daná definice, která by metaforu přesně vystihovala. Dle různých filozofických pojetí je na metaforu nahlíženo jako na stylistickou figuru jazyka, která je založena na podobnosti mezi věcmi, jako na lingvistický fenomén, který má schopnost obohatit text i čtenáře, jako na záležitost neobvyklou a odchylující se od běžné mluvy, jako na hádanku či jazykovou hříčku, jako na přirovnání, jako na součást poezie ale i běžného jazyka a myšlení, a dokonce i jako na neexistující jev.

Kognitivně vědní pojetí pak metaforu umisťuje přímo a pouze do centra našeho myšlení, jako základ našeho pojmového systému, prostřednictvím něhož

jsme na základě našich zkušeností schopni chápat svět. Kognitivní věda tak přichází s dalším a jiným pohledem na fenomén, který si prošel již nespočtem pojmenování a definic. Avšak i přesto, že kognitivní věda představila poněkud odlišný koncept, nejsem přesvědčená, že se svým pojetím staví přímo do rozporu s dřívějšími pojetími filozofickými. Vzhledem k tomu, že se v některých ohledech tato pojetí dokonce prolínají, nejsou tak pevně vymezené hranice, pomocí kterých by bylo možné jednoznačně určit, jak filozofická pojetí obstojí ve světle poznání moderní kognitivní vědy.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ARISTOTELÉS. *Rétorika-poetika*. Vyd. 2 Rétoriky, 9. vyd. Poetiky. Praha: Rezek, 1999. ISBN 8086027147.

BLACK, Max. Metaphor. *Proceedings of the Aristotelian Society*. New series, Vol. 55. 1954-1955. S. 273–294.

BLACK, Max. More About Metaphor. *Dialectica*. Vol. 31. No. ¾. 1977. S. 431-457.

BRUKNER, Josef a Jiří FILIP. *Poetický slovník*. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0650-6.

DAVIDSON, Donald. Locating Literary Language. *Truth, Language, and History*. New York: Oxford University Press, 2005. S. 167-181. ISBN 0-19-823756-1.

DAVIDSON, Donald. What Metaphors Mean. *Critical Inquiry*. Vol. 5, No. 1. Special Issue on Metaphor. 1978. S. 31-47.

GIBBS, Raymond W. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought.* Cambridge University Press, 2008. ISBN 978-0-511-43673-4.

JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin.* Praha: Československý spisovatel, 1954.

JOHNSON, Mark. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. USA: The University of Chicago Press, 1987. ISBN 0-226-40318-1.

KARPATSKÝ, Dušan. *Malý labyrint literatury*. Praha: Albatros, 1982. ISBN 80-00-00527-1.

KIRBY, John T. Aristotle on Metaphor. *American Journal of Philology*. 1997. S. 517-554.

KITZLEROVÁ, Jana. *Od slova k revoluci: poetický svět raného Majakovského prizmatem lingvistické analýzy*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2622-2.

KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-537494-0.

LAKOFF, George. A Figure of Thought. *Metaphor and Symbolic Activity*. 1986. S. 359-367.

LAKOFF, George. The Death of Dead Metaphor. *Metaphor and Symbolic Activity*. 1987. S. 143-147.

LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda, 2006. ISBN 80-86138-78-X.

LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Experientialist Philosophy*. 1992. [online] [cit. 30. 3. 2020] Dostupné z: https://georgelakoff.files.wordpress.com/2011/04/experientialist-philosophy-lakoff-and-johnson-1992.pdf

LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. ISBN 80-7294-071-6.

LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought.* New York: Basic Books, 1999. ISBN 0-465-05673-3.

LEDDY, Thomas. Davidson´s Rejection of Metaphorical Meaning. *Philosophy and Rhetoric*. 1983. Vol. 16, No. 2. S. 63-78.

MÁCHA, Jakub. Metaphor in Analytic Philosophy and Cognitive Science. *Revista Portuguesa de Filosofia*. 2019. S. 2247-2286.

MOUDRÁ, Anna. *Pojmové schéma cesta v českém znakovém jazyce*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav jazyků a komunikace neslyšících.

NÜNNING, Ansgar, Jiří TRÁVNÍČEK a Jiří HOLÝ, ed. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce – osobnosti – základní pojmy.* Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.

PAVELKA, Jiří. *Anatomie metafory: literárněteoretická studie.* Brno: Blok, 1982.

PAVERA, Libor a VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-124-1.

PETRŮ, Marek. *Fyziologie mysli: úvod do kognitivní vědy*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-969-6.

QUINTILIANUS, Marcus Fabius. *Základy rétoriky*. Praha: Odeon, 1985.

RAPP, Christof. Aristotle's Rhetoric. *The Standford Encyclopedia of Philosophy*. 2002. [online] [cit. 30. 4. 2020] Dostupné z: https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-rhetoric/#8.2

REDDY, Michael J. *The Conduit Metaphor: A Case of Frame Conflict in Our Language about Language.* 1979. In: ORTONY, Andrew. *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. S. 284-310.

REIMER, Marga a Elisabeth CAMP. Metaphor. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language.* Oxford University Press, 2008. S. 845-869. ISBN 9780199552238.

RORTY, Richard. *Nahodilost, ironie, solidarita*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1996. ISBN 80-86039-14-5.

SEARLE, John R. *Mysl, mozek a věda*. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0509-7.

STAITON, Robert J. Speaker Meaning and Davidson on Metaphor. *Dialogue.* Vol. 42. 2003. S. 345-354.

TRÁVNÍČEK, Jiří. Doslov. In: TURNER, Mark. *Literární mysl: o původu myšlení a jazyka*. Brno: Host, 2005. S. 247-264. ISBN 80-7294-130-5.

TURNER, Mark. *Literární mysl: o původu myšlení a jazyka*. Brno: Host, 2005. ISBN 80-7294-130-5.

VAŇKOVÁ, Irena. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1122-8.

8 RESUMÉ

Metaphor was long time considered only as a stylistic figure of language which makes the text special and rich. But nowadays, thanks to the cognitive science, metaphor is considered rather to be a part of our mind, which is used in our everyday communication and so it can be seen as a part of our lives. The first mention about metaphor can be found in ancient Greek and since then it got a lot of attention.

The aim of this thesis is to present some of the philosophical conceptions of metaphor as well as the cognitive science conception and to evaluate, how will the philosophical conceptions stand in the light of cognitive science. Due to the large number of existing studies about metaphor, I was forced to choose only some of them to make my thesis clearer. For the philosophical approach I chose the classical theory of Aristotelés, the key person of the theory of metaphor, who was the first person who studied it into deep, Max Black, who brought metaphor into modern philosophy of language and introduced his interaction theory of metaphor, and finally causal theory of Donald Davidson, who stands in contradiction of common theories and rejects metaphorical meaning. For the cognitive science approach, I chose the conception of metaphor of George Lakoff and Mark Johnson as founders of the conceptual metaphor. Metaphor is in their cognitive science approach seen as a part of the mind and thought and is placed in the center of our conceptual system.

The thesis thus deals with both philosophical and cognitive science approach and their comparison.